

TIJDING 2015-1

Kroniek van de heemkundekring Het Zuidkwartier

TIJDING 2015-1

INHOUD:

EEN DORP VOL CAFEETJES
DEEL 23
PAGINA 3

TBC IN OSSENDRECHT
PAGINA 17

GOEJENDAG ALLEMAOL
PAGINA 20

BRIEF VAN OMA KAATJE
PAGINA 22

WHISKY FOUR
PAGINA 26

SCHATTEN IN ONS MUSEUM
PAGINA 38

PERIKELEN ROND DE
GEMEENTESCHOOL VAN
WOENSDRECHT, deel 5
PAGINA 40

55 JAAR CARNAVAL IN OSSENDRECHT
PAGINA 54

INGEZONDEN REACTIE
PAGINA 59

Voorwoord

Soms gebeurt er iets wat een onuitwisbare indruk achterlaat. Zo waren velen op 8 juni 1965 toeschouwer bij de demonstratiewhow van de Whisky Four in Woensdrecht. De vliegshow kende een dramatisch einde toen twee piloten verongelukten voor eigen publiek. Onvoorstelbaar dat het alweer vijftig jaar geleden is. Willem de Weert zag als 12-jarige ook de crash en schrijft erover op pagina 26.

De Ossekoppekrant van dit jaar geeft een overzicht van 55 jaar carnaval in Ossendrecht. Het levert meteen een aardige herinnering aan het dorpsnieuws uit die jaren. Zoals bijvoorbeeld:

1965: Burgemeester Van Gils was in nov 1964 gekomme as oepvolger van de Heer Vos de Wael en beleefde zun Ostrechtse carnavalsdoop.

1966: Ne oeptocht meej oepgebroke wegen. Vanwege de aonleg van de 1^e riolering in Ostrecht.

Bovendien hebben de inwoners aan de carnaval een eigen 'volkslied' overgehouden: Hoe schoon is mun durpke, opgenomen in 1983 door de carnavalsstichting met Prins Sjef I (van den Bergh) die zeven jaar prins is geweest. Het wordt nog steeds met overgave door de Ossendrechtse bevolking afsluitend bij verschillende gelegenheden gezongen. Carnaval of geen carnaval.

Voor de echte liefhebbers is er voor 11 euro natuurlijk dat prachtige jubileumboek.

Grootste Boer Peter Clarijs heeft uit een oude krant een artikel opgediept over de Vastelavond in Brabant in vroeger tijden. Dit vindt u op pagina 54.

Correcties: Nadat de film Een Dorp Vol Cafeetjes 7 is uitgebracht kregen wij opmerkingen van kijkers en wij willen graag de foutjes die erin geslopen zijn hier rechtzetten. In Tijding 2013-2 p. 24: Thil Hazen stierf in 1975, tien jaar na haar man, in plaats van zes jaar en in Tijding 2014-3 p. 12. Ernest Meylemans had zijn bedrijf eerder niet aan het Cichoreiplein maar aan De Brouwerij alvorens naar de Molenstraat te verhuizen.

De redactie

Inhoud:

- Voorwoordp. 02
- Een dorp vol cafeetjes, deel 23, *Jac van den Bussche en John van Dooren*p. 03
- Tuberculose (tbc) in Ossendrecht, *Jac van den Bussche*p. 17
- Goejendag allemaal, *Jan Luysterburg*p. 20
- Brief die oma Catharina (Kaat) Buijs - Koolen schreef aan de familie Willemsenp. 22
- Zij vielen uit Gods hand, Whisky Four, triomf en tragiek (1956-1967), *Willem de Weert*p. 26
- Schatten in ons museum Den Aanwas, *de museumwerkgroep*p. 38
- Perikelen rond de gemeenteschool van Woensdrecht, deel 5, *Jan van Elzakker*p. 40
- Carnaval, al zo oud als de weg naar Rome, *aangeleverd door Peter Clarijs*p. 54
- Reacties op Tijding 2014-3, *Jan Michielsen*p. 59
- Informatie voor de lezer, *redactie*p. 60

EEN DORP VOL CAFEETJES (deel 23)

door Jac van den Bussche en John van Dooren

De Noordstraat: Molenstraat, MOLENEIND en PUTSMOLENTJE

Vorige keer zijn we geëindigd met cafeetje De Rolaf waar nu bakker Wilbrink zit. Als we de kruising (Hageland) oversteken komen we bij 't Beeldje. Anne Bel van Linden schonk het geld voor dit door Emiel Raaijmakers vervaardigde Maria-monument. In 1935 werd het ingewijd door pastoor Vermunt. (zie Tijding 2008-2 vanaf p. 46)

Op de kruising Molenstraat, Bevrijdingstraat, Moleneind, Hageland, ziet u aan beide zijden van de Bevrijdingstraat links café Den Bonten Os, rechts café De Volle Maan met op de voorgrond 't Beeldje. Linkerfoto: Nelleke vd Bussche van café De Volle Maan met haar dochters Wies (l) en Mina.

De Volle Maan (1905 tot 1927)

Op de kruising ertegenover stond vanaf 1905 nog een café. Frans van den Bussche en Cornelia Schroeyers woonden vanaf 1897 op de hoek Bevrijdingstraat/Moleneind en openden acht jaar later hun café dat de naam De Volle Maan kreeg. Frans was koopman terwijl zijn vrouw, die Nelleke van den Bus

genoemd werd, het café voor haar rekening nam. Hun zoon Victor was met name tijdens de Eerste Wereldoorlog een verdienstelijk renner op wielervebaan "De Raaijberg". In 1927 werd het café gesloten. De laatste bewoners van het pand, dat in 1970 is afgebroken, waren Piet en Lie Speek.

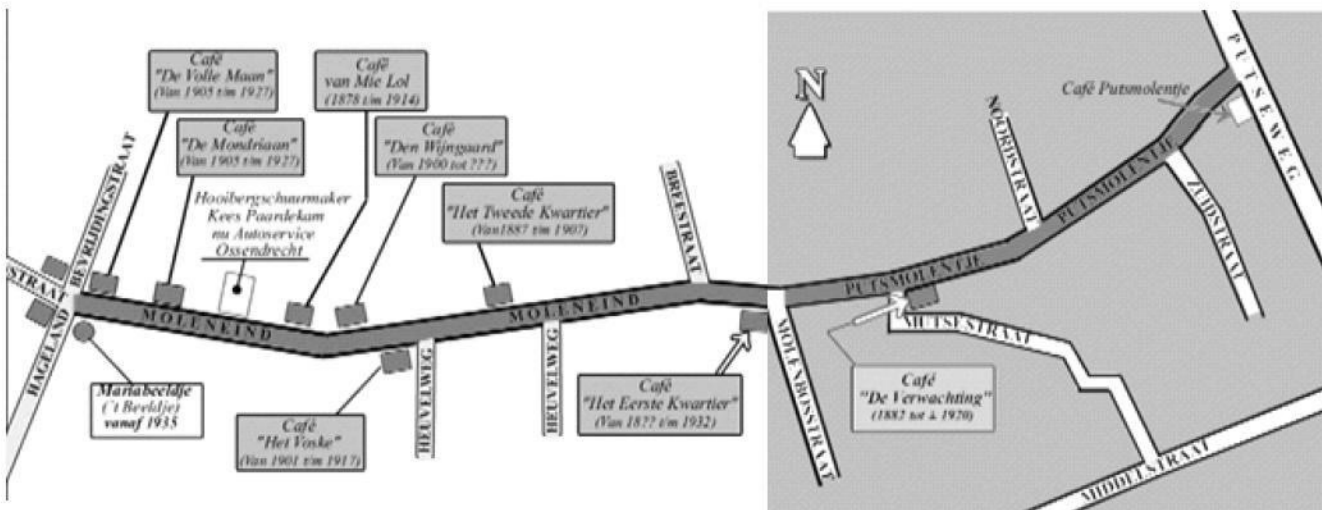
Café De Moriaan (1905 tot 1927)

In datzelfde jaar 1905 opende Henri van den Bussche een eigen café vlak naast De Volle Maan van zijn neef Frans. Henri en zijn vrouw Maria Wirx waren vanaf 1900 t/m 1904 al de uitbaters van café De Moriaan in de huidige Koningin Wilhelminastraat, op de plaats waar later de familie Den Ouden, beter bekend als de Kerdaantjes, hun café en duivenlokaal De Haan hadden. Toen Henri in 1904 verhuisde naar het Moleneind nam hij de naam van zijn eerste café mee en opende hij dus in 1905 daar zijn nieuw café De Moriaan. Evenals het café De Volle Maan van neef Frans werd De Moriaan in hetzelfde jaar 1927 gesloten toen Henri overleed. Zijn vrouw en twee zonen verhuisden hierna naar Bergen op Zoom.

↑ *Henri en Maria van den Bussche, (over) grootouders van de schrijvers*

← *café De Moriaan getekend door Rinus van den Bussche, (oud) oom van de schrijvers.*

Janus en Wieske Maas met hun twee zonen in de Koeleweg. Ze staan voor hun (paraplu)hooiberg, die Kees Paardekam, zoon van Ko Pin, bouwde.

Als we verder oostwaarts het Moleneind opgaan komen we uit bij autobedrijf Broos. Hier stond vanaf 1915 een bedrijf dat hooibergschuren bouwde. Zo'n hooibergschuur is een constructie die bestaat uit palen met een rieten dak dat langs de palen in hoogte versteld kan worden.

De eigenaar was Kees Paardekam, die hier samen met zijn vrouw Anna de Koning naast het bedrijf woonde.

In de loop van de 20^e eeuw werd de woning afgebroken en in 1963 vestigde transportbedrijf Gerrit van der Poel zich op deze plaats.

Het was 1986 toen Gerrit stopte en zijn garages verkocht aan Sjef den Ouden, Peter

Broos en Bert van Kaam. Zij lieten de vrachtwagen garage ombouwen tot een ruimte geschikt voor de verkoop van zowel nieuwe als gebruikte personenauto's. In 1987 werd hun nieuwe zaak geopend onder de naam Broos B.V.

Naast de verkoop van auto's hielden zij zich ook bezig met onderhoud, autoverhuur en het leasen van zowel personenauto's alsmede lichte vrachtauto's en dit onder de naam Brabant Lease B.V.

In het jaar 2012 kwam de zaak in handen van Harold Rogiest en Frenk Schouw en werd de naam van het bedrijf veranderd in Auto Service Ossendrecht.

De Gerdes-tuin in de Binnenweg

Achter de twee hiervoor genoemde cafés De Volle Maan en de De Moriaan en het bedrijf van Kees Paardekam woonde vanaf 1920 aan de Binnenweg Victor Kil en zijn vrouw Mien Brill. Zij bleven hier 64 jaar lang wonen en kregen daar zes kinderen, vijf jongens en een meisje.

In 1984 verkochten zij hun huis aan Geert en Riet Gerdes die er in 1985 introkken.

Riet is een vrouw met groene vingers en dat betekende dat de moestuin van Victor Kil binnen de kortste keren veranderde in een siertuin. Riet maakte hiervoor zelf het ontwerp, legde deze samen met haar man Geert aan en na vijf jaar hard werken werd in 1990 de tuin voor het eerst met groot succes opengesteld voor publiek.

Vanwege dit succes werd voortaan de Gerdes-tuin jaarlijks opengesteld en kreeg hierdoor grote bekendheid in de regio.

In 1997 breidden ze de tuin drastisch uit, waarbij een prachtige vijver werd aangelegd en de totale oppervlakte maar liefst 6000m² besloeg.

Buiten de jaarlijkse openstellingen kwamen door toenemende bekendheid ook steeds meer tuintoeristen met bussen uit Nederland, België en Duitsland naar de Binnenweg in Ossendrecht.

Zelfs de Vlaamse commerciële tv-zender VTM kwam opnames maken en schonk in hun programma "Groene Vingers" ruim aandacht aan de tuin van Geert en Riet.

Na 23 jaar keihard werken besloten de twee eind 2012 te stoppen met de openstelling, waardoor Ossendrecht vanaf die tijd een bezienswaardigheid minder heeft.

Riet Gerdes in haar tuin

Het café van Mie Lol (± 1878 tot 1914)

Het volgende huis dat we tegenkomen staat op de plaats waar het cafeetje van koopman Petrus van den Bergh en zijn vrouw Maria Linders ooit stond. De naam hiervan is ons niet bekend; wel weten we dat de volksmond sprak van: het café van Mie Lol. Mie kreeg de bijnaam Lol omdat zij op de zondagen een keurige witte muts droeg, maar op werkdagen altijd een werkmuts op had die in die tijd 'lol' genoemd werd. Zij en Petrus kregen tien kinderen, waaronder Den Toeps die op de hoek Molendreef/Breestraat woonde. Petrus stierf op vijftigjarige leeftijd waardoor Maria er alleen voor kwam te staan. Een moeilijke periode waar zij zich op wonderbaarlijke wijze doorheen sloeg. In 1914 sloot zij haar café en zij stierf op 87-jarige leeftijd in het jaar 1941.

→ Is Ko van Piet van Driekskes net langs geweest?

Over Mie Lol gesproken, René Buijs (67 jaar) vertelde dat hij als kind, van zijn opa ('grjeelmaaker' Buijs in Woensdrecht) een aantal versjes heeft geleerd, waarvan het onderstaande er één was:

**Ko van Piet van Driekskes
A t'ie mar's moog
Dan pakte n'ie Mie Linders' muts af
En gwooide ze 'n end omwoog.**

**En nu denkt René dat genoemde Mie Linders, van oorsprong uit Woensdrecht, dezelfde is als Mie Lol.
Minder zeker is hij over Ko van Piet van Driekskes: misschien ene Jacobus Dingemans? Heeft ie gelijk? Wie kan ons zekerheid over dit laatste geven?**

Café Den Wijngaard (1900 tot 1934?)

Het 36m² grote café Den Wijngaard, naast dat van Mie Lol, was vanaf het jaar 1900 bezit van landbouwer Frans Venne en zijn

vrouw Philomena Schroeyers. Hun zoon Sjefke Venne zou de latere uitbater worden van café Zaal De Vrede in de Kerkstraat.

Café Het Voske (1901 tot 1917)

Op de hoek Moleneind/Heuvelweg stond vanaf 1901 café Het Voske van de in de vorige Tijding (p.6) genoemde veehandelaar

Sjefke Jansen en zijn vrouw Anna Dekkers. In 1917 sloten zij hun café en verhuisden naar café Du Commerce in de Molenstraat.

Wijngaard Paul Bosse in de Heuvelweg (vanaf mei 2012 tot heden)

Gaan we de Heuvelweg op dan zien we op de top een huis staan met de naam “De Wilde Bosrank”, de woning van Paul en Willeke Bosse.

Paul is een wijnliefhebber en ook een wijnkenner. Dit bracht hem op het idee om zelf een wijngaard aan te leggen in zijn op de Brabantse Wal gelegen tuin.

Allerlei voorbereidingen moesten worden uitgevoerd om de grond klaar te maken voor

de wijnbouw. Eindelijk was het dan zover en kon Paul Bosse in mei 2012, geholpen door een legertje vrijwilligers, beginnen met de aanplant van 4500 wijnstokken.

Al in 2013 kon hij tien flessen wijn van zijn eigen wijngaard uitschenken. De vele vrijwilligers die hem zo goed geholpen hadden met de voorbereidingen kregen een eerste glaasje. Dat belooft wat.

Paul Bosse tijdens de aanleg van zijn wijngaard, geholpen door vele vrijwilligers

Café “Het Tweede Kwartier” (1887 tot 1907)

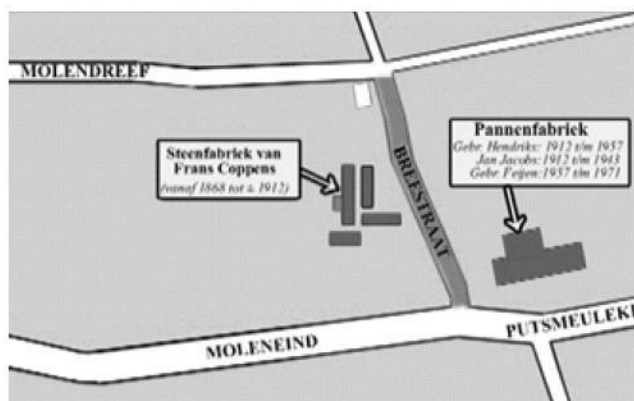
Terug de Heuvelweg af vervolgen we onze weg rechts over het Moleneind. Schuin tegenover Het Voske komen we café Het Tweede Kwartier tegen van Jacobus Brooijmans. Hij baatte dit café uit vanaf

1887 en het sloot zijn deuren in 1907. Het werd omgebouwd tot een boerderij. Inmiddels is die weer omgevormd tot woonhuis en nu in bezit van Gerard en Rina Pijcke-van den Bergh.

De Breestraat

Steenfabriek Frans Coppens (vanaf 1868 t/m ± 1912)

Een eindje verderop links draaien we even de Breestraat in. In het jaar 1868 kocht Frans

Coppens daar perceel D24 van gemeentesecretaris Adan. Het lag in de Konijnenbossen, die zich uitstrekten tussen de Breestraat en het Beeldje. We kennen Frans nog uit 't Hontseind waar hij samen met zijn eerste vrouw Marie van den Bussche café Den Handel uitbaatte. Marie stierf in 1864. Hierna hertrouwde hij met Catharina Jansen en Frans begon op zijn perceel een steenbakkerij, type eenkamersteenoven, die van hetzelfde model was als de steenovens op het Geleg op het Hageland. Hierover later meer.

Pannenfabriek Gebr. Hendrixx (1912 t/m 1957) / Gebr. Feijen (1957 t/m 1972) / J.F.G. Jacobs (1912 t/m 1943)

Tegenover de steenfabriek van Frans Coppens kocht op 29 september 1912 steenfabrikant Jan Jacobs uit Zandvliet bosperceel D56-57, groot 4,28 ha van Karel Musters. E.e.a. werd beschreven in Brussel bij notaris Alexander de Boeck. In ditzelfde jaar kochten via notaris Voeten de uit het Limburgse Swalmen afkomstige gebroeders Joachim en Johannes Hendrixx perceel D118, groot 5,02 ha aan, gelegen naast dat van Jacobs. Het gebied stond toen bekend onder de naam De Steenovens wat er op zou kunnen duiden, hoewel we hier geen bewijs van hebben, dat hier eerder al een steenbakkerij zou kunnen hebben gestaan.

De gebroeders Hendrixx kwamen uit een familie die in Swalmen een pannenfabriek had en zij wilden ook een dergelijke fabriek in Ossendrecht beginnen.

Vanwege de aanwezige leemlaag lieten Jacobs en de gebroeders Hendrixx hier samen een pannenfabriek bouwen waarvan de productie in het jaar 1913 van start ging. De klei kon ter plaatse worden gestoken. Later was er ook aanvoer vanuit de Laagstraat.

In eerste instantie werden de pannen in een mal gevormd en te drogen gelegd; het terrein waarop dit gebeurde werd al spoedig "t Pannengeleg" genoemd. Na het drogen werden

de pannen in een oven gebakken waarna ze klaar waren voor gebruik en transport naar de afnemers.

De gebroeders Hendrixx wilden dicht bij hun fabriek wonen, lieten in 1913 daarom in de Molenstraat een twee-onder-een-kapwoning bouwen en verhuisden van Swalmen naar Ossendrecht. Ze hadden het stuk bouwgrond gekocht van Anna Catharina de Jong, weduwe van Jacobus Veraart. Als in 1927 Joannes Hendrixx met zijn gezin weer vertrekt verkoopt hij zijn woning aan Henri Angelus Hugens en zijn vrouw Isabella Mathilda Bril.

Kort na de opstart van de fabriek kwamen er echter klachten van buurtbewoners, zoals Jac van Loon, P.C. Koolen en A. van Oosterbosch vanwege stankoverlast en roetneer-

slag tot in de drinkwaterput. En A. van Oevelen klaagde over een mislukte oogst. Er werd een proces-verbaal opgemaakt en een onderzoeksc commissie ingesteld met o.a. dokter

Van de Lek en burgemeester Van de Ven. De schoorsteen flink verhogen van 7 naar 15 meter zou de oplossing zijn, waarop Hendriks reageerde dat dit een faillissement tot gevolg zou hebben, met daarbij werkeloosheid voor de arbeiders. Hij had steun van andere bewoners, o.a. P. Maurits, R. v.d. Berg en C. van Oevelen, die geen last hadden. Uiteindelijk is alles toch geregeld kunnen worden en kon de fabriek verder gaan met de productie.

Pannefabriek, personeel.

N. V. STOOM-DAKPANNENFABRIEK
v.m.
HENDRIKX & JACOBS
OSSENDRECHT (N.-B.)

Telefoon No. 16
Telegram-Adres:
HENDRIKX-JACOBS.

SPECIALITEIT IN
ONBEVRIESBARE MELDENPANNEN
met dubbele Rogen en Zijkanting.
22 per vierk. M.

BOULET-KRUISPANNEN
22 per vierk. M.

FLATTE SLUITPANNEN
of
TULLES DU NORD
22 per vierk. M.

VORST-, KNIE- EN NOEKPANNEN
voor alle vormen van pannen.

GEWONE HOLLE PANNEN
Uitsluitend en Leuk-Steenzet

WINDBAKEN, KINSTUKKEN
of
FRONTONS

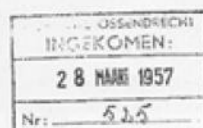
ALLE SOORTEN
GLAZEN PANNEN

IJZEREN DAKVENSTERS
voor alle vormen van pannen.

↑ De gebroeders Hendriks waren gelovige mensen en hadden in hun fabriek een ruimte ingericht waarin een Mariabeeld stond. Elke morgen moesten hun arbeiders hier eerst een gebed doen en pas daarna konden ze aan het werk.

DAKPANNENFABRIEKEN GEBR. FEIJEN

Reuver L.

Ossendrecht N.B.

TELEFOON:
Reuver K 4704 - 267
Ossendrecht No. 15
TELEGRAMMEN:
Gedr. Feijen, Reuver
Gedr. Feijen, Ossendrecht
BAWIERS.
Twintig Bank, Venlo
Bank van Merle & Zon
Bergen op Zoom
POSTSTREKING:
No. 66302

In 1919 werd de pannenfabriek een N.V. waarin Joachim Hendriks, Jan Jacobs en de Ossendrechtse handelsreiziger Alfons de Beukelaar die ook betrokken was bij de cichoreifabriek van De Beukelaar, aan de Markt in Ossendrecht, de vennoten waren. Na de oprichting van de Naamloze Vennootschap heeft Johannes Hendriks zich uit het bedrijf teruggetrokken. Hij bleef nog wel tot augustus 1927 in Ossendrecht wonen. Engellus Hugens kocht de woning van Johannes, waarna deze met zijn gezin terugkeerde naar Swalmen.

In 1929 kreeg de Ossendrechtse fabriek een grote opdracht om draineerbuizen te leveren t.b.v. de Zuiderzeewerken. Er werden grote aantallen gemaakt en via het haventje van Ossendrecht verscheept naar de plaats van bestemming.

Ook in de crisisjaren van de vorige eeuw en tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef de fabriek draaien.

De Naamloze Vennootschap werd echter op 24 november 1943 opgeheven waarna alles in handen kwam van Joachim Hendriks. In 1944 lag de fabriek vanwege brandstofschaarste tijdelijk stil maar werd kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog weer opgestart.

Op 17 april 1953 overleed Joachim Hendriks maar dit betekende niet het einde van de pannenfabriek. In 1956 werd deze verkocht aan de gebroeders Piet en Stefan Feijen, streek-

genoten van de gebr. Hendriks en uit een familie die ook een pannenfabriek in Swalmen had. Piet en Stefan lieten aan de Breestraat allebei een huis bouwen en verhuisden in 1957 van Reuver naar Ossendrecht. Onder hun leiding floreerde de fabriek. Piet en Stefan pasten zich snel aan in Ossendrecht en Piet werd zelfs van 1960 t/m 1964 prins carnaval van de Ossekoppen. Toch verliet

Piet in 1964 Ossendrecht en verhuisde naar Giesbeek in Gelderland, terwijl zijn broer Stefan, als directeur van de pannenfabriek, in Ossendrecht bleef wonen.

Piet Feijen was Ossendrechts eerste prins Carnaval, nu 55 jaar geleden.

Directeur Stefan Feijen met gezinsleden en medewerkers van de pannenfabriek

De fabriek kreeg steeds meer concurrentie van de betonpan waardoor de vraag naar keramische pannen terugliep. Uiteindelijk draaide dit in 1971 uit op het faillissement van de fabriek waarbij \pm 15 personeelsleden ontslagen werden.

Na het faillissement begon Stefan Feijen achter zijn woning in de Breestraat met het maken en verkopen van zwembaden. In 1984 ging echter ook dit bedrijf failliet.

Twee van zijn werknemers, Frits Tempelaars en diens zoon Corné, begonnen in 1985 zelf met het maken en verkopen van zwembaden. Zij hadden hun bedrijf bij de woning van Corné in de Dennenlaan. In het jaar 2001, 16 jaar later, verhuisden zij naar hun nieuw bedrijfspand op het industrieterrein in Ossendrecht.

Op het terrein van de pannenfabriek vestigden zich na het faillissement in 1971 toch

weer verschillende andere bedrijven.

Zo specialiseerde Frans Nijpels in 1971 zich hier in de bouw van caravans. Hij liet de ovens van de pannenfabriek afbreken en bouwde op de vrijgekomen plaats een nieuwe hal.

In 1976 nam Hydroflex-Hydraulics de hal over en benutte deze tot 1990 als verzendmagazijn voor hydraulische apparatuur en het maken van hydraulische slangen. Van dan af stond het pand leeg totdat in 1994 Rinus Swagemakers, eigenaar van taxi- en busbedrijf De Scheldestroom, het gehele pand opkocht, afbraak en hier zijn garages liet bouwen. Momenteel woont Rinus met zijn vrouw boven de zaak, zij hebben hier ook hun kantoor gevestigd en zoon en dochter staan klaar om de zaak van hun ouders in de toekomst voort te zetten.

Café Het Eerste Kwartier (18?? tot 1932)

Terug vanuit de Breestraat steken we schuin over naar de hoek met de Molenbosstraat. Daar komen we bij het laatste café in het Moleneind, Het Eerste Kwartier. Het was slechts 18m² groot. Hier begonnen in de

tweede helft van de 19e eeuw landarbeider Johannes Oosterbosch en Johanna de Bruin met het uitbaten. Het café heeft tot 1932 bestaan en is na die tijd omgebouwd tot een boerderij van de familie Withagen.

MOLENBOSSTRAAT

Van Gerwen Bosexploitatie

Aan de overkant van de Molenbosstraat ligt op de hoek met het Putsmolentje het bedrijf Van Gerwen Bosexploitatie. Dit bedrijf is met name gespecialiseerd in natuurbeheer, natuurbehoud, landschapsverzorging en bosbouw.

Ossendrechtse Beton Industrie O.B.I. (1967 t/m heden)

Het oudste bedrijf in de Molenbosstraat is de betonfabriek die in 1967 werd opgericht door Jac Nefs en die betonelementen maakt voor de bouwsector onder de naam Nefs Beton.

In december 1985 werd de fabriek opgenomen als onderdeel van Gasra Participation BV Nederland en kreeg het de naam O.B.I. wat staat voor Ossendrechtse Beton Industrie.

In dit bedrijf zijn momenteel een vijftigtal mensen werkzaam. Alweer bijna 50 jaar is dit bedrijf in Ossendrecht gevestigd wat zeer zeker een prestatie genoemd mag worden waar de huidige bedrijfsleider, Paul Jaspers, met recht trots op mag zijn.

Op het in 1983 vrijgekomen terrein van transportbedrijf Van der Peijl vestigden zich twee andere bedrijven. Dit was vanaf 1994 Govaarts Luchtkanalen en vanaf 1989 Ruissen Installatie en Koeltechniek. Aan de overzijde kwam Hendrickx Grondverzet.

De Molenbosstraat ontleent de naam aan de korenmolens die hier vanaf 15e of 16e eeuw gestaan hebben. De oudste molen ter hoogte van de Middelstraat zou op het eind van de 16e eeuw afgebrand zijn. In 1617 werd een nieuwe molen gebouwd maar die schijnt niet veel later tijdens de Tachtigjarige Oorlog bij de belegering van Bergen op Zoom door een Bergse compagnie in brand gestoken zijn.

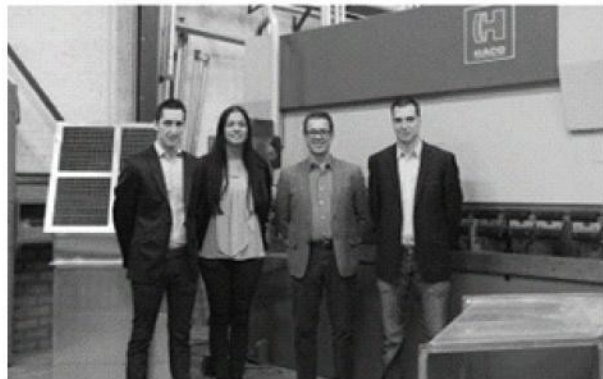
In 1659 werd toen 100m noordelijker een nieuw korenmolen gebouwd. Deze bleef tot 1852 draaien met als laatste molenaar Hendrik Kouwenbergh. In 1887 is ook deze molen afgebroken.

Van Gerwen Bosexploitatie

Jac Nefs voor Nefs Beton - O.B.I.

Firma Govaarts Luchtkanalen

Café De Verwachting (1882 t/m 1920)

Na de caféloze Molenbosstraat stond het laatste café dat we tegenkomen in de oude Noordstraat net na de splitsing Mutsestraat/Putsmolentje en luisterde naar de naam “De Verwachting”. Het

was eigendom van Paulus Maurits en Aloijsia Dominicus. Omstreeks 1920 is het cafeetje gesloten maar toen in 1932 Paulus en Aloijsia hun gouden bruiloft vierden wisten vele Ossendrechtenaren onder begeleiding van Harmonie De Hoop de weg naar het voormalige café De Verwachting te vinden.

← *Aloijsia en Paulus Maurits-Dominicus*

→ *Dan zijn ze zelf al met zoveel, komt heel Ossendrecht met fanfare De Hoop ook nog een bezoekje brengen!* ↓

Op de hoek met de Putseweg staat natuurlijk het allerlaatste cafeetje in deze straat: Het Puts Meuleke, destijds het fanclubcafé van Jan Jansen. Met dat café zijn we ooit, zo'n dikke tien jaar geleden, deze reeks begonnen.

Van Keulen Loodgieters bv

Sinds 1997 is Jurgen van Keulen de directeur van Van Keulen Loodgieters bv. Het bedrijf is in 1895 als smederij door zijn overgrootvader Arie opgericht en in de loop der jaren uitgegroeid tot een van de meest gespecialiseerde ambachtelijke dakdekkbedrijven van Nederland. (Zie interview in Tijding 2008-3 p.19)

Na 1997 vestigde Jurgen van Keulen → zijn zaak aan het Putsmolentje en hij heeft momenteel meer dan veertig personeelsleden in dienst die in geheel Nederland en België unieke projecten realiseren.

Niet voor niets heeft Van Keulen Loodgieters bv in 2009 de promotieprijs Gemeente Woensdrecht en de Nominatie Prestatie Award 2011 regio West- en Midden Brabant in de wacht gesleept.

← Een van de projecten van Van Keulen

Wielrenners Jan Jansen & Hennie Kuiper

In 1963 kwam wielrenner Jan Jansen aan het Putsmolentje wonen en werd het jaar daarop op 6 september wereldkampioen bij de profs. Groot feest in Ossendrecht natuurlijk, wat in 1968 nog overtroffen werd doordat Jan Jansen toen de eerste Nederlandse

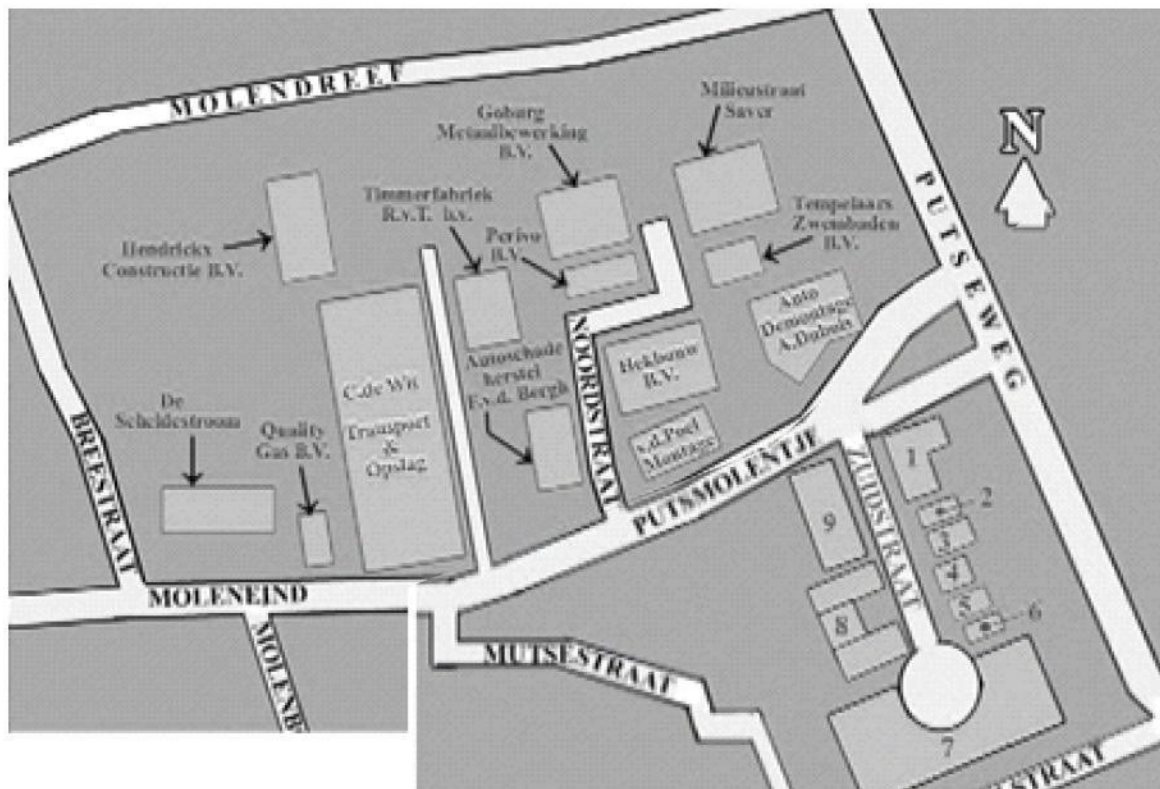
tourwinnaar werd. Ossendrecht stond compleet op zijn kop en de inhuldiging die volgde kende zijn weerga niet.

In 1969 verhuisde Jan Jansen naar een villa in buurgemeente Putte en sloot zijn wielercarrière in 1972 af.

Na het vertrek van Jan vestigde zich een nieuw wielervenomeen in Ossendrecht en dit was niemand minder dan Hennie Kuiper, de Olympische kampioen van 1972, die met zijn vrouw Inge in 1974 ging wonen in de Karmelietenstraat. Toen Hennie in 1975 in Yvoir wereldkampioen bij de profs werd was het wederom groot feest in Ossendrecht. In 1978 vertrok Hennie met zijn vrouw, evenals zijn voorganger Jan Jansen, vanuit Ossendrecht naar Putte. 10 Jaar later verhuisde hij vanuit Putte terug naar zijn geboorteplaats Denekamp.

Sparwinkelier Gorius Kil en zijn vrouw Riet, met op de achtergrond bediende Wim Kloek, bieden Jan en Cora Jansen een mooi gevulde mand aan.

Industrieterrein Driehoeven 1:

Industrieterrein Driehoeven 2:

In de jaren 70 van de 20^e eeuw werd een nieuw industrieterrein ontwikkeld tussen de Breesstraat en de Putseweg, dat de naam Driehoeven kreeg. Vele bedrijven vonden in de loop der jaren de weg naar deze industriezone en het was De Wit Inter Transport en Opslag dat in 1973 als eerste bedrijf zich hier vestigde. In 2013 werd de transporttak verkocht aan de fa. Heeren uit Roosendaal, waarmee De Wit transport na 58 jaar ophield te bestaan. Wat nog wel onder het beheer van Piet de Wit voortgezet zou worden zijn de opslagactiviteiten.

Na De Wit vestigden zich in de loop der jaren vele anderen bedrijven op industrieterrein Driehoeven. In vogelvlucht laten we diverse bedrijven de revue passeren zoals Quality Service, Hendrickx Constructie B.V., Timmerfabriek Rinus van Tilburg B.V., Autoschadeherstelbedrijf Fred v.d.Bergh, Perivo B.V., Goburg Metaalbewerking B.V., de Milieustraat Saver, Tempelaars Zwembaden B.V., Hekbouw B.V., Dubois en Zonen V.O.F en Van der Poel Montage V.O.F. die momenteel zit op de plaats waar eerst Schür B.V. Isolatie en Lasersnijden zijn bedrijf had.

Vanwege het grote succes geraakte de noordzijde van de industriezone vol. De vraag naar industriegrond bleef aanhouden en zodoende drong de gemeente in het jaar 2002 bij de provincie aan op de ontwikkeling van Driehoeven 2, gelegen aan de zuidzijde van het Putsmolentje, tegenover industrieterrein Driehoeven 1.

In 2004 was het zover dat er begonnen kon worden met de gronduitgifte en nu, 11 jaar later, is Driehoeven 2 eveneens volgebouwd. De bedrijven die zich hier gevestigd hebben zijn:

1.LMC Zuid West Nederland B.V., 2.Patrick Musters Schilder- en Glaswerken, 3.Op en Top Systeembouw, 4.Frametechniek Ossendrecht, 5.Paardekam Racing Suspension Service, 6.Rolluiken KJS, 7.Gebroeders Jansen Transport B.V., 8.Rio bedrijfsverzamelgebouw en tot slot 9.Schür B.V. Isolatie en Lasersnijden die in eerste instantie met zijn bedrijf in 1991 begonnen was op Driehoeven 1 op de plaats waar nu Van der Poel Montage V.O.F. gevestigd is. In 2009 liet Schür B.V. een nieuw bedrijfspand bouwen op industrieterrein Driehoeven 2, waar zij opdrachten verwerken op het gebied van isolatiewerken en lasersnijden. ♣

Tuberculose (tbc) in Ossendrecht

door Jac van den Bussche

Besmettelijke ziektes en epidemieën teisteren nu, maar vooral in vroeger tijden de wereld. Als longontsteking, bronchitis, griep, roodvonk, mazelen kinkhoest difterie, diarree, buiktyfus, de pokken, cholera enz. rondwaren moeten vooral kinderen dit met een vroege dood bekopen. Mijn tante vertelde me, dat het laatst geval van 'de pest' (?) plaatsvond in de Kleine Dorpsstraat, en dat het dode lichaam, uit angst voor besmetting, via het open raam van de afgesloten kamer naar buiten werd geschoven.

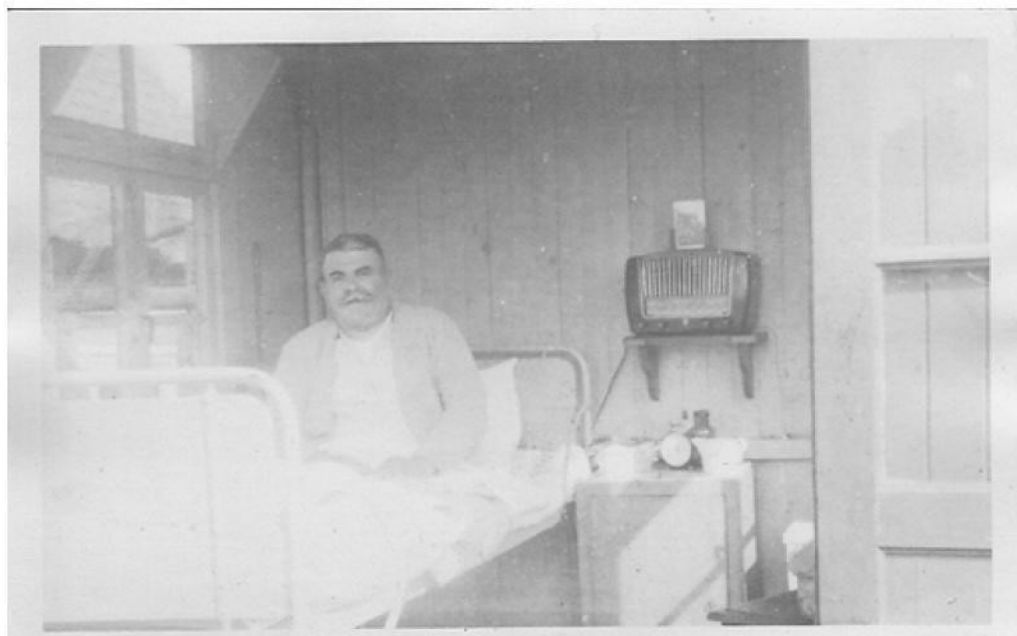
Het zou te veel en te droevig zijn om alles te behandelen, maar wat voor veel mensen nog in het geheugen ligt is het tbc-tijdperk. In 1882 breekt plots in Nederland deze bacteriële besmettelijke ziekte uit, beter bekend als tuberculose of in de volksmond ook wel tering genoemd. In 1900 sterven 10.000 van de dan 5 miljoen inwoners hieraan!

Ook in Ossendrecht vallen de meeste slachtoffers in de periode 1900-1945.

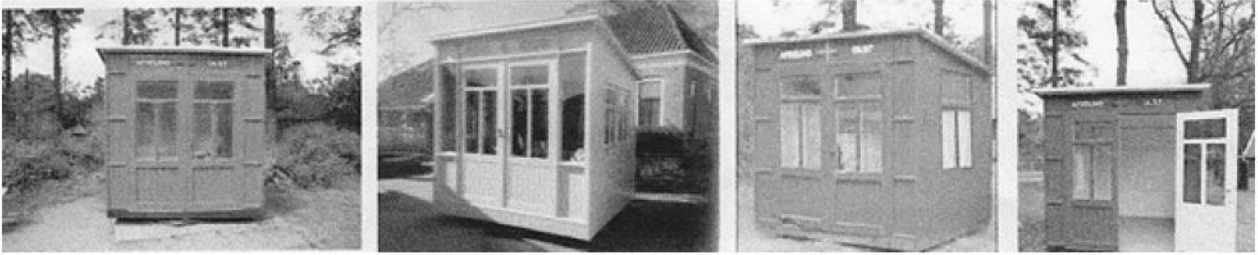
Naast de gesloten tbc, die niet besmettelijk was, bestond de daarentegen zeer besmettelijke open tbc. De zieke kon de bacterie door hoesten op een ander overdragen en paste daarom niet tussen de andere gezinsleden. Afzondering was geboden. Eerst gingen de gedachten uit naar het ziekenhuis van Ber-

gen op Zoom, maar daar was geen ruimte. Paniek in de medische wereld. In de zuidwesthoek wil men de gemeentes laten samenwerken om de kosten te betalen, - gedacht wordt aan een minimum van een gulden per inwoner - maar dat lukt ook niet. In Hoogerheide komt, evenals in Huijbergen, een barak voor tbc-lijdens.

Het Witte Kruis leverde huisjes op een draai-schijf die in de tuin werden geplaatst en met de zon konden meedraaien. Enkele mensen werden in het sanatorium Berg en Dal geplaatst. Een aantal is thuis gestorven, zoals de gekende Toontje Mous, die op de Nederheide /Woensdrecht woonde en werkbaas was in de polder.

← Toontje Mous redde het niet ondanks de 'genezende' zonnestralen die opgevangen werden in zijn draai-bare tbc-huisje

Huisjes op draaischijven konden met de zon meedraaien om maximaal van de zonnestrallen te kunnen profiteren.

Na doktersonderzoek, voor eventuele afwijkingen aan de longen, waren de voorschriften: opname in een sanatorium, of de Prenticekuur met veel rusten en stevig eten, voorlopig voor een periode van twee jaar. De kinderen werden alom gewaarschuwd om de zieken niet van kortbij te bezoeken, of anders toch met een zakdoek voor de mond.

Het was niet gemakkelijk voor deze patiënten een verpleegzuster te vinden en aan te stellen. Na enkele pogingen in Duitsland en Oudembosch werd vanuit deze laatstgenoemde plaats een pensioonaatzuster beschikbaar gesteld. Deze zuster Louisa, bezocht in kloosterkledij met hoofdkap, op de damesfiets haar patiënten in Ossendrecht. Ze was de eerste wijkverpleegster van het in 1924 opgerichte Wit Gele Kruis, met een heel bijzonder natuurlijk talent, die vaak meer dan 2500 bezoeken per jaar bracht, waarvan soms wel 200 bij tbc-patiënten.

Er werd koortsachtig gezocht naar een geneesmiddel, en de mogelijkheid om besmetting te voorkomen. De gedachte speelde dat de overgang van immuun gebruikte geitenmelk, naar de tbc-gevoelige koemelk wel eens de reden kon zijn. Angstige en spannende tijden als dorpelingen vreesden voor mogelijke besmettingsgevaar met een zwakke kans op

herstel. De oplossing kwam van Alexander Fleming die de penicilline ontdekte, wat in eerste instantie betekende dat de ziekte eindelijk succesvol bestreden kon worden. Voor de Tweede Wereldoorlog was tbc nauwelijks te behandelen en daardoor vaak fataal.

← Zuster Louisa

In Ossendrecht vroeg de ziekte vooral slachtoffers binnen de familie Van den Bergh, die op het Moleneind woonde. Vader Sjaak (zoon van Mie Lol) werd getroffen. Als enige Ossendrechtenaar kreeg hij zijn behandeling op Dennenheuvel op kosten van de pannenfabriek Hendrixx uit de Breestraat. Sjaak beweerde nl. dat zijn ziekte veroorzaakt werd door de uitstoot van de te lage schoorsteen, waar hij immers niet ver vandaan woonde. Hij herstelde gelukkig. Zijn twee dochters Marie en Fien zijn echter beiden overleden aan tbc. De vriend van Fien, de douaan Vincent Voerman onderging later

het zelfde lot. De twee laatstgenoemden hadden een dubbele strijd in de familie gestreden. Fien was katholiek en Vincent protestant. In die dagen werd dit niet zomaar aanvaard. In Ossendrecht stierven in totaal een viertal vrouwen en een man. De andere

patiënten zijn gelukkig thuis hersteld of in het sanatorium van Berg en Dal, Zuid-Limburg of in Son. Tbc komt nu nog sporadisch voor. Bovengenoemde zuster Louisa deed ook dienst bij het afleggen van doden.

Door haar, in samenwerking met dokter Edixhoven, was er in het Wit Gele Kruisgebouw hulp in een alledaags middagbezoek, en werd de hoogtezon ingevoerd. Deze zuster heeft alles overleefd, zij was kundig en straalde warmte uit. Ik ontmoette haar nog toen ze al 93 jaar was, en zij nog vlot vele Ossendrechtse oud-patiënten bij naam kon noemen. Een bijzonder sympathiek nonneke uit Oudenbosch. ♣

↑ Sjaak van den Bergh (geheel rechts) was de enige Ossendrechtenaar die mocht genezen/revalideren in het tbc-sanatorium Dennenheuvel in de Ossendrechtse bossen(!)

De Ossendrechtse familie Van den Bergh - van Gool werd zwaar getroffen door tbc.

Goejendag allemaol

Door Jan Luysterburg - In 't dialect van d'n Ouwe Tol, 'n buurtschapke midde tusse Baarege (Bergen op Zoom) en Woogeraaje (Hoogerheide). Hij las deze verhaaltjes eerder voor op de Brabantse radio. 14 dagen later legde Prof. Dr. Jos Swanenberg de betekenis van het dikgedrukte woord uit.

Goejendag allemaol

Oos vaoder ad altij 'ne grwoote n'of. Daorin kwikte n'ie errepels, spazzies, aarte, bwoone, slaaj, allerlij soorte groentes, peejkes, radèskes, wietlwoof en gao soow mar dur.

Nouw konde op ieder memènt da ge wouw komme kèèke in dieje n'of. Ge zouw t'r gin peltje n'onkruid vinne. En wa d'ok opviel: alle plaante stonge mwooi op 'n rij. Kèèrsrecht.

Oos moeder ad opzij van oos uis d're blommetuin. Da wul zegge: oos moeder genoot van de blomme en oos vaoder onderiew alles. IJ spitte, zaoide, plaantte, stekte en snuuide. Mar ij deej da wel op z'n èège manier. En da betjeekede: alle blommekes in kèèrsrechte rije.

Oos moeder ed dikkels gezeed: "Plaant nouw 's in 'n mwooi petrwoontje, in rondjes of drieoekskes of sliengerdeslang. Mar nije wur. A't zoowèèt was dan kwaam oos vaoder altij wir aonzette meej z'ne ... **lent**.*

* Een lent is een leidsel voor het mennen van een paard. Maar hier is het een gebruiksvoorwerp, bestaande uit twee puntige stokken en daartussen een touw. Deze lent werd/wordt gebruikt om mooie rechte lijnen te trekken op het land bij het spitten of zaaien.

↑ Oos vaoder z'ne n'of.

≈≈≈

Goejendag allemaol wir,

Oos moeder von altij, da d'aaremoej gin schaande n'is. Mar ge mot 'r wel vur zörge da d'oew kleere n'altij jeel en schwoon zèèn. Da t'r veul lappe n'op staon, da gif niks. En ge mot netuurlek altij ne schwoone zaddoek in oew zakke n'emme.

Da gel nie aljeen vur oew èège, mar toch zeeker vur oew kinders. Oew kinders motte d'r altij spik en span bijlwoope, ieder memènt da ze buite zèèn.

Oos uisouwe stong d'rom bekend da te kinders d'r inderdaod altij netjes bijliepe. Z'adde 'n goeje moeder, dus.

Mar kinders speule gèere en 't liefste buite. As d'errepels gerwooid waore, of de rog was binnegaold, dan waore d'r mwooie grwoote stukke laand om op te speule. En da deeje me dan ok meej veul plezier. De kinders uit jeel de buurt kwaame dan meespeule. Lekker brakke dur 't los zaand, flenk zweete en oew èège moej maoke. En amme dan wir binne kwaame, zaage we d'r uit as zwarte duuvels.

Oos moeder mopperde dan: “Wa d'edde 't toch wir begaoid! Motte kèèke oe ge d'r bij lwoopt! Ge lèèk wel ne ... **bullevent**.*

↑ Deze foto heb ik geleend van Emile van den Eijnden (ook lid van onze dialectwerkgroep) wiens familie er netjes bijstaat. In ons gezin konden we de kleren niet lang genoeg schoonhouden voor een schone foto.... vandaar.

* Een bullevent is een voddeman, een opkoper van vodden en oude metalen. Vroeger kwam die regelmatig langs de deuren.

≈≈≈≈

Goejendag allemaol,

Ouwe meense ebbe dikkels vaste gewoontes, waor ze nie van afstappe. Zoow motte ze bevobbeld klokslag twaolf ure n'aon taofel vur 't middegeete. Of ze perse iedere naomiddag persies om vier ure n'n appelesien om de nwoodege vietemientjes binne te krèège. Of ze motte om vèèf ure tuis zèèn want dan begin 'Daajnstie'.

Ge kun tie meese gin ongelèèk geeve. Reegelmaot is goed vur ne mees en a ge daorvan afwèèkt dan rokke van slag. Dan rokke van 't padje, za'k mar zegge. Oos vaoder è soow z'n vaste reegels wa betreft z'n kljeere. Z'n sondasse kljeere doe t'ie aon om naor de kerk te gaon en jeel avvetoe naor 'n fjeest. Mar zoow gaauw a t'ie wir tuis is, dan gao z'n goej pak uit en trug in de kas. Tuis ouwde oew sondasse kljeere nie aon, wa t'r ok gebeurt.

Ad op zondaggemiddag de kinders en de klèèkinders bij oopas en oopoes op bezoek gaon, dan weete ze 't al van te vurre: jao, wur, ij zit wir in z'n ... **zipke**.*

* Een zipke (varianten: zijpke, zijepke, ziepke) is een grijs werkjasje voor arbeiders. Op zondagen werd vaak een jasje van fijnere stof gedragen, een 'zilver zipke'.♣

*Brief die oma Catharina (Kaat) Buijs - Koolen schreef
aan de familie Willemsen. (jaartal was onleesbaar, mogelijk 1945)*

Aangeleverd door kleinzoon René Buijs

Beste familie Willemsen

Wij hebben Uw brief van 28 Dec in dank ontvangen. Ook wij wenschen U en de Uwen een gesukkig en gezegend Nieuwjaar. Mogen al Uw wenschen dit jaar in vervulling gaan.

Uit Uw brief vernemen wij dat U nogal niet veel van den oorlog geleden heeft (buiten gelaten de honger natuurlijk). Nu wij hebben menige keer gezegd in het Noorden lijden ze veel en veel honger, maar nu dat alles voorbij is is alles voorbij.

Opa Arjaan en oma Kaat Buijs – Koolen in ca. 1965

Maar zoo is het geval bij ons niet. Ze hebben bij ons van 3 Sept 1944 geen slag meer gedaan dat was toen die dulle dinsdag. De Duitschers kwamen toen met hopen België uit.

We dachten we zijn er zoo van af, maar zowat 10 KM deze kant Antwerpen bleven ze steken en zoo heeft het geduurd tot 15 October, ja zelfs langer, maar 15 October zijn wij uit Woensdrecht gaan vluchten naar Bergen op Zoom.

Den 5 October kwamen bij ons in de buurt de eerste inslagen en zijn wij bij ons in de kelder gegaan. Mijn zuster en haar man, die daar op de hoek woonde om naar Hoogerheide te gaan heeft 9 maanden bij ons ingewoond. Die moest uit haar café uit van de Duitschers die maakte er een kleedmagazijn van, zoodus mijn zuster, haar man, mijn man, mijn jongste zoon en ik wij zaten met ons vijven in de kelder.

Het kanongebulder ging nacht en dag door. Het was soms precies of het kanon in de achterdeur stond. Zoo hebben wij 5 dagen bij ons in den kelder gezeten. Toen zijn we er uit gevucht want er kwamen misschien wel 20 voltreffers tegelijk er op zoodat het huis half instortte en al de steenpuin met hopen de kelder in kwam zoodat we elkander niet meer konden zien zitten.

Toen zijn we in de volle granaatregen naar de Pastoor gelopen. De goede man was zoo goed dat wij een kelder voor ons eigen beschikking konden krijgen want hij had er drie maar eer dat het avond was zaten we met 59 personen groot en klein in 2 kelders, den derde moest reserve blijven voor de gewonden. Daar hebben we nog 5 dagen gezeten. Toen kwam er 's morgens een Duitscher die zei: deze . . . (onleesbaar) er allen uit of we schieten je kapot. Daar hadden we alle respect voor.

Toen zijn we, het was Zondagmiddag 15 October, in de volle granaatregen te voet naar Bergen op Zoom gegaan. De granaten vlogen over ons hoofd; ik heb me wel 40 keer laten vallen als ik dacht dat er een in de nabijheid zou vallen. Zoo zijn we gegaan tot Kersteven, een klein half uurtje van huis af en daar kwamen zowat een 40 jagertjes boven ons hoofd zoodus we moesten dekking

zoeken in een greppel daar zoo wat 20 cM water in stond. Toen dat gevaar voorbij was kwamen we aan de Boschen van Kuipers, daar kwamen jagers en bommenwerpers boven ons hoofd. Zoodus moesten we weer dekking zoeken. Mijn man zei: hier is een schopgraafje, kom hier in. Zoo zaten we met 4 personen in zoo 'n ding dat geen 1 1/2 M lang was. Zoo hebben we zeker 20 minuten op knieën en ellebogen moeten zitten en de bommen vielen zowat een 50 Meters van ons vandaan zoodat het zand in mond en oogen vloog. Mijn man zei: we komen niet levend in Bergen op Zoom.

Zoo zijn we verder gegaan met een angstig hart tot we eindelijk de plaats van bestemming hadden. Daar stond mijn nichtje gereed om te vragen of we met haar mede gingen want alles stond klaar zeide ze want ze had al gehoord dat W'ensdrecht moest evacueren. Daar hebben we dien nacht reusachtig geslapen. U begrijpt, in geen 10 dagen een bed gezien. Maar den tweeden nacht sloten ook daar de granaten al boven ons hoofd, zoodus wij de volgende dag naar Halsteren gegaan zijn. Dat is het eerste dorp voorbij B'Z. Daar hebben we ook 2 nachten goed geslapen en toen hoorden we ze daar weer maar daar is het reuze goed afgeslopen. We hebben ook daar weer 5 dagen in den kelder gezeten maar daar is er in de buurt geen enkele ingeslagen.

De menschen hadden daar direct een kamer in orde zoodat wij met ons drieën daar konden wonen. Zoo hebben we daar 7 weken geweest.

Mijn oudste zoon, die getrouwd is, woonde bij zijn schoonouders naast ons. Toen zijn wij met hem naar zijn huis gegaan naar Bergen op Zoom. Daar hebben we juist (onleesbaar) jaar gewoond.

Nu zijn we van 6 (onleesbaar) terug in W'ensdrecht en zitten weer in ons eigen huisje; het is nu veel kleiner als vroeger maar we zijn toch maar met ons drieën en meubels hebben we ook niet meer. Het andere huis is geheel afgebroken en we zullen maar afwachten wanneer dat opgebouwd kan worden. Het huis van den bakker was ook half ingestort maar dat heeft de wederopbouw opgemaakt. Die komen volgende week, die hebben ook in Bergen op Zoom gewoond. Het huis van Overbeek is ook tot de grond afgebroken en zoo zijn ze bijna allemaal

geweest. Ik geloof niet dat er een huis geweest is dat niet beschadigd was, maar het was verschrikkelijk. Zoiets moet men eerst meemaken om te begrijpen wat dat is.

Het is een wonder geweest dat er zoo weinig slachtoffers gevallen zijn in onze parochie. Maar drie : een vrouw van 80 jaar, een man van 65 en een meisje van 18 jaar.

U ziet wel dat wij wel weten wat oorlog is. Het is te hopen dat niemand zoo iets nog moet meemaken. Maar toch laten we de moed niet zinken.

Toen we uit de kelder kwamen zagen we allen zoo geel als een peer en allen een (onleesbaar) afgevallen maar dat is alles voorbij. Ik weeg toch weer 90 Kg, zoodus de rust zit er weer in.

Nu beste menschen zenden wij U beiden nog vele hartelijke groeten van ons allen.

Fam. Buijs

Het woonhuis met werkwinkel van Adr. Buijs, zadelmaker, Woensdrecht na de oorlogshandelingen in oktober 1944. Het woonhuis moest helemaal worden herbouwd en de werkplaats deels. Thans Dorpsstraat 72.

'Zij vielen uit Gods hand'

Whisky Four, triomf en tragiek (1956-1967)

door Willem de Weert

Het is met Pinksteren vijftig jaar geleden dat voor de ogen van naar schatting achttien tot vijftienduizend toeschouwers twee straaljagers van Whisky Four op hun thuisbasis Woensdrecht verongelukten. Veel inwoners van de Zuidwesthoek waren die dinsdag 8 juni 1965 naar de Open Dag op de vliegbasis gekomen. Ze zagen de crash, om drie minuten over vier, voor hun ogen gebeuren. Onder het publiek bevonden zich, diep tragisch, de echtgenoten en kinderen van de omgekomen vliegers: de kapiteins Rudy Liem (28) uit Bergen op Zoom en Hans Sommer (32) uit Hoogerheide.

Ook ik bevond me, 12 jaar jong, in de menigte achter het lint langs de kant van de baan en heb de gebeurtenis op mijn netvlies staan. Zo'n ongeluk maakt op een kind veel indruk. Ik zie nog de twee straaljagers, type Lockheed T-33, boven elkaar vliegend een bocht maken boven de bomen, aan de andere kant van de baan. Vervolgens uit het niets felrode steekvlammen, een zwart walmende rookwolk die opsteeg naar de hemel.

Van een klap herinner ik me niets, wel de gillende sirene van de brandweer die direct naar de plek van het ongeluk snelde. Het publiek bleef opvallend kalm, er brak geen paniek uit of zo, ofschoon we misschien aan een ramp ontsnapt waren. (De Luchtmacht zal zeggen dat er nooit een gevaar voor het publiek is geweest.) Stilletjes verlieten we langs uitgang Noord aan de Moerkantsebaan de basis. Niemand wist precies wat er gebeurd was en of er doden waren gevallen. Het was een abrupt en triest einde van de Open Dag waarop de Whisky Four een thuiswedstrijd speelde en de trotse slotact van de vliegshow was. Het was niet alleen de Open Dag van de Luchtmacht, maar ook Ouderdag, vandaar dat ook de familie van de vliegers erbij was (de twee echtgenoten die ieder twee kinderen hadden).

*Twee leden van het Whisky Four-team vliegen boven de plaats waar de ramp zich voltrok.
Bron: Brabants Nieuwsblad 9 juni 1965.*

Pas 's avonds bij het NTS-journaal hoorden we dat de twee vliegers dodelijk verongelukt waren. Beide mannen moeten op slag dood zijn geweest. Hun verminkte lichamen

werden door het Rode Kruis geborgen en onder grote belangstelling met militaire eer begraven. 'Zij vielen uit Gods hand', luidde het commentaar in het regionale dagblad.

Onderzoek

Brabants Nieuwsblad deed woensdag 9 juni uitvoerig verslag van het drama onder de kop: 'Twee stuntvliegers omgekomen', 'duizenden mensen stonden aan de grond genaagd' en wat voorbarig: 'Whisky Four opgeheven?'. Omdat de oorzaak van de crash onduidelijk was verzocht de commandant van de vliegbasis, in een kader linksboven op de voorpagina van de krant, 'allen die foto's of films van het vliegongeluk hebben

gemaakt, dit materiaal ter beschikking van de Luchtmacht te stellen. Het kan van groot belang zijn voor het onderzoek dat de speciale commissie, samengesteld uit deskundigen, verricht.' In die tijd waren er nog twee regionale dagbladen. Ook Dagblad De Stem vulde de dag erna de voorpagina met de koppen: 'Vliegfeest eindigt in ramp. Voor ogen van duizenden twee vliegtuigen van Whisky Four ontploft.'

Verklaring

Het rapport van de onderzoekscommissie is bij mijn weten niet ter inzage vrij gegeven. Blijkbaar lag de materie gevoelig, misschien met het oog op de nabestaanden. Wel werd bekend dat er geen sprake was van technische mankementen of van bijzondere omstandigheden. Het weerbericht voor die dag luidde: veranderlijke bewolking, plaatselijk enkele regen- of onweersbuien, zwakke wind, iets lagere middagtemperaturen. Het team had niet voor een 'slecht-weer'-programma gekozen. De ramp voltrok zich op tweederde van het programma dat in

totaal elf minuten moest duren. De formatie van vier T-birds was hoog de lucht in geklommen en had zich daarna in razende vaart naar beneden laten storten en zich vervolgens in tweeën (split-up) opgesplitst. Er waren nu in feite twee teams van ieder twee vliegtuigen die laag boven de grond een bocht van elkaar af beschreven. De opzet was om daarna voor de neus van het publiek recht op elkaar af te vliegen en dan elkaar, op het oog rakelings, te kruisen en vervolgens weer op te formeren. Maar het liep anders.

Te laag

Brabants Nieuwsblad schrijft: 'Kapitein Liem vloog met 575 kilometer per uur de steile bocht met kapitein Sommer, die hem blindelings volgde, schuin onder en achter hem, zonder op de omgeving te letten. Sommer heeft vermoedelijk niet gemerkt dat Liem hoogte verloor. Omdat hij als achtervlieger het dichtst bij de grond was moet hij het eerst met een vleugeltip de toppen van enkele boompjes hebben geraakt. Rakelings schoot hij met de vleugeltip over een stuk betonnen baan, waar later stukken metaal van het toestel gevonden werden, kwam even verder weer in het bos terecht en boorde zich op korte afstand van de aanloopverlichting in de grond, terwijl de vlammen uit en langs het toestel omhoogschoten. De eer-

ste vlieger had dus al hoogte verloren, doch waarschijnlijk is zijn toestel ook nog geraakt door dat van kapitein Sommer, dat een buiteling gemaakt moet hebben voordat het neerstortte. Kapitein Sommer kwam op het terrein van de vliegbasis terecht, zijn collega schoot nog ongeveer anderhalve kilometer verder door het geboomte en kwam aan de grens van het bos, bij de Walsestraat onder de gemeente Huijbergen, neer. Op beide plaatsen en in de crash-baan ontstond bosbrand, die niet ernstig bleek.'

Dagblad De Stem tekent dezelfde woensdag op: 'Onmiddellijk al, toen beide groepen elkaar begonnen te naderen, viel het hoogteverschil tussen beide paren op. Maar voor iemand zich realiseerde dat er iets fout ging,

gebeurde de ramp, ongeveer op de plaats waar de ontmoeting moest plaatsvinden. Een van beide vliegtuigen raakte de grond en explodeerde. Door de enorme vuurbal die opsteeg was niet duidelijk te zien wat er met het andere precies gebeurde. (Het kan in botsing gekomen zijn met het eerste toestel, maar ook zijn weggeslingerd door de felle

explosie.) Een fractie van een seconde later verscheen een van bij de ramp betrokken vliegtuigen nog even van achter de zuil van vuur en rook. Een vleugel was er finaal afgerukt. Een hoge boog beschrijvend, wentelde het toestel boven de bossen weer naar de grond, waar het tenslotte ontplofte.

Raadsel

Waarom vlieger Liem te laag uitkwam, zal wel een raadsel blijven. De woorden van captain Van Dommelen, die met Peerboom het andere duo vormde en op afstand hun collega's zag verongelukken, waren via de radio: 'Rudy... wat doe je?' Van Dommelen en Peerboom konden zelf niet meer op Woensdrecht landen en weken uit naar Gilze-Rijen. Teamleider Van Dommelen heeft zich nooit aan speculaties over de oorzaak van het ongeluk van zijn team overgegeven. Hij zegt in het blad *Onze Luchtmacht* (nummer 5, 2002): 'Het ligt bij de families van Liem en Sommer toch nog heel gevoelig. Nee, ik heb me nooit schuldig gevoeld aan dit ongeluk. Het heeft me ook niet voortdurend in mijn gedachten achtervolgd. In 1965 was ik toch wat dit betreft, behoorlijk door de wol geverfd. Hoe hardvochtig dit misschien ook mag klinken, ik bedoel dat natuurlijk niet zo. In ben in 1952, na mijn vliegopleiding in de USA op de basis Williams bij Phoenix gebrevetteerd.

Dat was een tijd dat eenmaal in de week een van je makkers zich in de grond boorde. En ook na mijn terugkomst in Nederland gingen er veel voor de bijl. Ik was gewend aan dat fenomeen.' Voor de goede orde: een getuige op de basis Gilze-Rijen vermeldt dat Van Dommelen na de landing uit zijn kist kruipt en 'jankend als een kind tegen een hangardeur staat, zelfs Harry Peerboom kan hem niet helpen.' Naast Peerboom en Van Dommelen bestond het team, dat regelmatig van samenstelling veranderde, in 1965 verder uit Liem en Sommer en reservevlieger de Belg Helderweirt. Rudy Liem was als laatste, in januari van dat jaar, bij het team gekomen, maar mocht een ervaren jachtvlieger genoemd worden met 1800 vlieguren o.a. boven Nieuw-Guinea. Hans Sommer had 1700 uren op zijn naam en was al een jaar langer lid van het team. Extra triest was dat de echtgenote van Sommer haar eerste man ook door een ongeluk met een straaljager verloren had.

Stunten

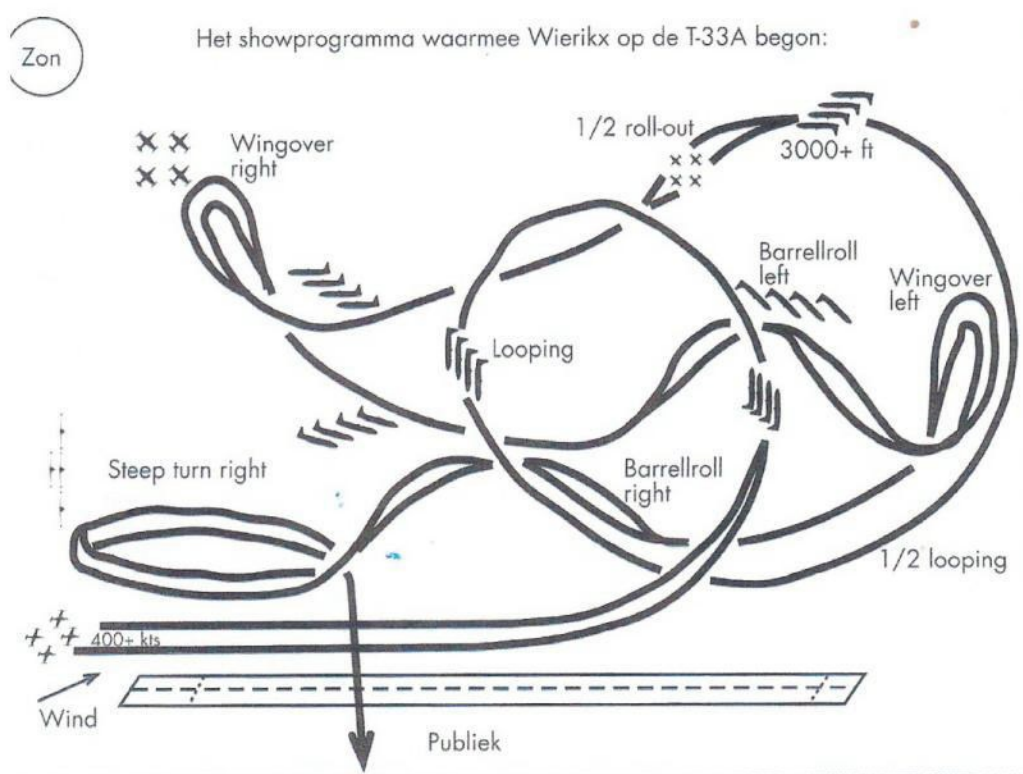
Natuurlijk werd na de crash de vraag gesteld of het stunten met straaljagers wel verantwoord was en of het niet beter was daarmee te stoppen. Zelf herinner ik me hoe ik als klein kind opgroeide te Hoogerheide achter in de Wouwbaan, vrijwel tegen het hek van het vliegveld, en hoe bang ik was van de brommende gele Fokker S-11's die van het grasveld aan de Kooiweg opstegen en landden, voor mijn gevoel rakelings over ons huis. Wat ouder, begin jaren zestig, genoot ik echter van het oefenprogramma dat Whisky Four tegen de avond boven mijn hoofd uitvoerde. Ik onderbrak er mijn huiswerk voor. Het team was populair in West-Brabant; er waren spotters die het team volgden en er

was bijvoorbeeld een Whisky Four autorally. Omdat mijn vader, Wouter de Weert, als hofmeester op de basis werkte, mocht ik er 's zondags op bezoek komen, kreeg een flesje limonade en speelde dan met plezier op een afgedankte straaljager voor de mess. Kortom, ik was zoals zoveel inwoners vertrouwd met het gebrul van straaljagers, de geur van kerosine, de gratis luchtshows en spotte op woensdagmiddag de straaljagers vanaf de zandhelling achter Aviolanda.

Blijft de vraag: 'Is stuntvliegen nodig?' Dat vroeg de regionale krant zich vijftig jaar terug af bij monde van 'onze luchtvaartmedewerker': 'Zijn de jongens levensmoe of willen ze graag onnodig stoer doen, hun

jonge levens riskerend nog afgezien van de kostbare vliegtuigen.' Het antwoord luidde anders. De Koninklijke Luchtmacht spreekt zelf dan ook niet van een stuntteam, maar van een demonstratieteam voor oefening en vlagvertoon, dat wordt ingezet op militaire parades en uit oogpunt van public relations op vliegshows in binnen- en buitenland. Wie vorig jaar de Red Arrows op de Luchtmacht-

dagen op Gilze-Rijen of Kleine Breugel (België) gezien heeft, weet dat zij het visitekaartje van de RAF zijn. Zoals de Patrouille de France dat is voor de Franse Luchtmacht, de Tricolores voor de Italiaanse en de Rode Duivels voor de Belgische. Sinds de teloorgang van Whisky Four heeft onze Luchtmacht geen demonstratieteam meer gehad met internationale allure.

Het eerste showprogramma van Whisky Four. Bron Onze Luchtmacht dec. 2001, jan.2002

Demonstratievliegen

Het was dus geen stuntvliegen, maar demonstratievliegen, aldus de luchtvaartmedewerker van de krant. 'Wat in de ogen van de leek waaghalzerij is, is in feite zeer rustig en beheerst precisiewerk van manoeuvres die elke jachtvlieger moet leren. Voor het demonstratieteam worden de beste vliegers geselecteerd die voortdurend samen het precisiewerk oefenen. Ze doen niet anders dan hun gewone taak zeer volmaakt en op korte afstand van elkaar uitvoeren. De formatie-leider in het middelste vliegtuig geeft per radio voortdurend instructies die door iedereen stipt worden opgevolgd.' Wat de jacht-

vliegers samen doen is dus nodig om in een individueel luchtgevecht te overleven. 'Het publiek loopt geen enkel gevaar omdat alle acties zich binnen een vooraf bepaalde ruimte, nooit boven het publiek, afspelen. Factoren als sterke wind, lage bewolking, de nabijheid van een bebouwde kom beïnvloeden de aard van het uit te voeren programma, dat daarom van geval tot geval kan verschillen. De aanvoerder van het stuntteam krijgt daaromtrent altijd strenge instructies van de verantwoordelijke leiding van een bepaald vliegfeest.' De twee kisten van Whisky Four veron-

Op deze en de volgende pagina schilderijen van de stijgende en dalende Whisky Four;

gemaakt door L. van 't Hof

gelukten op vijfhonderd meter voor het publiek, eentje op de baan en de andere, na een buiteling, buiten het hek in het bos. Toeval of niet? Volgens de woordvoerder van de Luchtmacht destijds was het publiek op de Open Dag in Woensdrecht nimmer in gevaar. Dat het wel eens anders uitpakt blijkt bijvoorbeeld op de Duitse basis Rammstein in augustus 1988 waar een vliegtuig tijdens een crash op een show in het publiek belandt waarbij 67 toeschou-

wers en de piloten het leven laten. In elk geval was de crash op Woensdrecht het eerste ongeluk met een demonstratieteam van de Luchtmacht in de geschiedenis. Die begon in de jaren twintig van de vorige eeuw met de formatie 'vijf vingers aan een hand', bestaande uit vijf Fokkers die meermalen internationale prijzen won. En dat gold ook voor de Woensdrechtse Whisky Four. Want triomf en tragiek liggen dicht bij elkaar.

*Verward achtergebleven toeschouwers, waaronder de gezinnen van de omgekomen piloten.
Archief Gemeente Woensdrecht*

Triomf

Het tijdschrift 'Onze Luchtmacht' beschrijft met de pen van Willem Hellferich in acht artikelen van oktober 2002 t/m januari 2003 de volledige historie van Whisky Four. In het eerste deel wordt verhaald hoe het 'aerobatic team' geboren werd uit de Jachtvliegeropleiding (JVO) die van Twente naar Woensdrecht verplaatst was en daar de verharde baan, die na de oorlog op de Woensdrechtse Heide was aangelegd, ter beschikking kreeg. De naam Whisky werd gekozen omdat de W van Woensdrecht in het NAVO-alfabet zo

aangeduid wordt en ook naar de W van oprichter Willson, een RAF-instructeur die in het kader van een uitwisseling bij de JVO gelegerd was. Er werd gekozen voor de Schotse spelling van whisky; Ierse whiskey spel je met een E. Maar in het begin werden beide spelwijzen door elkaar gebruikt. Het team vloog eerst met vijf Gloster Meteors. Naar Hollands gebruik mocht het echter allemaal niet te veel geld kosten. De vliegers moesten overdag gewoon op Woensdrecht hun werk als instructeur doen en het pro-

gramma maar voor of na werktijd, in hun vrije tijd oefenen. Dat gold ook voor de onderhoudsploeg, Liefdewerk oud papier dus van mannen, bezeten van en trots op hun

werk. Op 22 september 1956 vloog de Whisky formatie officieel de eerste demonstratie tijdens een brevetuitreiking op Woensdrecht.

T-birds

In het tweede artikel wordt de periode Wierikx, de opvolger van Willson, belicht. De Luchtmacht stapte over op de Lockheed T-33A, bijgenaamd T-bird, waarmee het team zijn grootste bekendheid zou krijgen. Wierikx zet een volledig showprogramma op met een aaneenschakeling van loopings, wingovers en barrelrolls. In deel 3 staat hoe het team aan bekendheid wint. Het speelt een rol in een wervingsfilm voor de Koninklijke Luchtmacht die door Polygoon wordt gemaakt. Nog steeds speelt de spreekwoordelijke Hollandse zuinigheid het team par-

ten. Er wordt met jaloezie gekeken naar de kleurrijke rooksluizen waarmee concurrerende buitenlandse teams de show stelen. 'Te duur', vindt de Luchtmacht zodat de Woensdrechtse technici met vallen en opstaan en eigen middelen zelf proberen een rookspoor te maken. Een en ander wordt levendig beschreven door Piet H. B. Michielsen, adjudant-oo b.d. uit Bergen op Zoom die deel uitmaakte van de grondploeg. Hij was bezig met een boek over het team te schrijven, maar is inmiddels helaas overleden.

Topjaar

In 1960 wordt kapitein De Vrij de nieuwe leider en wordt 'Four' definitief toegevoegd achter Whisky. In deel 4 staat hoe in 1962 internationale erkenning volgt met een uitnodiging voor de jaarlijkse herdenking van de Battle of Britain in Schotland. In het vijfde deel wordt het topjaar 1963 beschreven. De Koninklijke Luchtmacht bestaat tien jaar en viert dat met vliegshows in heel het land. Whisky Four treedt op vrijwel alle militaire vliegvelden op en zeker een half miljoen mensen zien de show. Ook zijn er drie optredens in Engeland. In deel 6 wordt de periode onder weer een nieuwe captain, Van Dommelen, besproken. Om zich met de grote teams uit het buitenland te kunnen meten, die met meer en wendbare straaljagers vlo-

gen en professioneel werken, kiest Whisky Four, om op te vallen, voor een eigen stijl: altijd met zijn vieren in een strakke formatie en dicht op elkaar vliegend (tussen de karakteristieke tiptanks van de T-33's zit niet meer dan een meter). Het vakmanschap werd erkend. Zo werd het team na afloop van een show in België in open limousine langs het publiek gereden en voorgesteld aan koning Boudewijn. De AVRO maakt in 1964 een half uur durende reportage die op televisie komt en sinds kort op You Tube staat. Er zijn interviews met de vliegers en zwart-witbeelden van de oefeningen te zien, gefilmd vanuit een helikopter. (Zeer de moeite waard voor de liefhebber!)

Einde

Deel 7 gaat over het rampjaar 1965 met het dramatische ongeluk op 8 juni op eigen basis en voor eigen publiek. In het achtste en laatste deel wordt verteld hoe het team een herstart maakt. De zaak wordt nu professioneel opgepakt. Voor het eerst krijgen de teamle-

den een eigen vliegtuig, met nieuwe kleuren (groen en wit), met vaste crewchefs en krijgt het demonstratievliegen voorrang boven het lesgeven. Amper een jaar na het ongeluk wordt op 24 juni 1966 op de thuisbasis Woensdrecht het tienjarig bestaan van

Whisky Four gevierd en volgen er opnieuw optredens in binnen- en buitenland, ook op de Battle of Britain Memorial Day. Toch volgt in oktober 1966 onverwacht het einde als de Luchtmacht beslist dat er te weinig ervaren T-33 instructeurs op Woensdrecht vrij gemaakt kunnen worden. Kapitein Van Dommelen wordt overgeplaatst. De opdracht om een nieuw demonstratieteam te vormen gaat naar de vliegbasis Eindhoven

met een ander type straaljager: F-84F Thunderstreaks. En een nieuwe naam: Whiskey Four-67, ter onderscheid van het vorige team. Dit team is echter geen lang leven beschoren. Voordat er zelfs maar een officieel optreden is, boort vlieger Schuur zich bij een oefening in de grond en heft de Luchtmacht het team op. Het tijdperk van het enige echte grote Nederlandse demonstratieteam is ten einde.

De crew van Whisky Four in 1965. V.l.n.r.: Henk van Dommelen, Ruud Liem, Harry Peerboom, Hans Sommer en Achiel Helderweirt (reserve). Archief Koninklijke Luchtmacht.

De herinnering blijft

Het verhaal van Whisky Four is onlosmakelijk met de basis en met Woensdrecht verbonden. In het kader van een reünie wordt rond de eeuwwisseling een T-33A, die tot dan toe bij de oude ingang aan het Zandfort stond, gerenoveerd, van een beter kleurenschema en van het registratienummer M-51 voorzien en op een betonnen sokkel bij de nieuwe ingang aan de Kooiweg geplaatst. Daar werd de kist onthuld door de laatste captain, Henk van Dommelen. Omroep Bra-

bant maakte er een reportage van. In het boekje en de tentoonstelling 'Van Veld tot Valley' (2007) is een hoofdstuk aan Whisky Four gewijd. Ik ontmoette toen bij toeval in het gemeentehuis Evert Motshagen die in 1963 en '64 een van de vliegers was ('aerobatics- en vlieg'instructeur' staat op zijn visitekaartje) en sprak hem over zijn tijd bij het team. Hij vertelde me dingen zoals de briefings, het contact met de meteo over het weer, het gelijk zetten van de horloges voor de

show, het afspreken van de start- en landingsplaats en de begrenzing van het lucht-ruim waarin de demonstratie zich af zou spelen, veilig en toch met goed zicht voor het

publiek. Ook vertelde hij over de uitrusting, zoals de G-broeken om de versnellingskrachten te weerstaan en te voorkomen dat de vlieger in de bochten buiten westen raakt.

Briefing

Via e-mail kreeg ik ook contact met een ander oud-lid van het team, Wim Jaski die in 1966 de man op de positie No. 3 was. Hij mailde me op mijn verzoek over de briefings die aan de show vooraf gingen. 'Op het eerste gezicht simpele dingen zoals de nummering van de vier vliegtuigen in de box-formatie. Gezien in de vliegrichting: No. 1 is de leider, zijn rechter wingman is No. 2, de linker wingman is No. 3. No. 4 is de man in de box die onder en achter de leider vliegt. Alle commando's worden tijdens het vliegen door de leider over de radio gegeven en bestaan uit twee gedeelten, namelijk het waarschuwings- en het uitvoeringscommando, bijvoorbeeld: 'Swanformation....NOW!' Men houdt zijn positie ten opzichte van de leider zo nauwkeurig mogelijk vast. De leider heeft het absolute vertrouwen van de formatieleden, aangezien zij niet op hun

instrumenten kunnen kijken tijdens het vliegen. De leider moet een 'gouden vlieghand' hebben, d.w.z. dat hij steeds elke manoeuvre met dezelfde snelheid en met hetzelfde aantal G-krachten vliegt. De leider kiest de formatieleden door eerst met elk apart te gaan vliegen, waarbij hij er op let hoe de vlieger tijdens de loops, rolls, steile bochten enz. "aan zijn wing blijft hangen". Voorts is van belang of het de linker of de rechter wingman wordt, aangezien deze plaatsen net iets anders van de vlieger verlangen. Hetzelfde geldt voor de boxman: hij vliegt met de cockpit net onder de straalpijp van de leider en moet deze plaats te allen tijde vasthouden. Verder moet elke vlieger ruim voldoende ervaring op straalvliegtuigen hebben (2500 vlieguren is wel het minimum.) Maar het allerbelangrijkste is natuurlijk de toestemming en de steun van thuis!

Veiligheid

Wim Jaski gaat in zijn mail ook in op de veiligheid: 'Is het team samengesteld, dan wordt eerst elke manoeuvre doorgesproken en apart met het team in de lucht geoefend. Bij het doorspreken van de manoeuvre wordt ten eerste aandacht besteed aan de veiligheid. Hoe moet worden gereageerd bij het uitvallen van de straalmotor van de leider tijdens elk ogenblik van de manoeuvre. Dit wordt minutieus doorgesproken, vooral omdat de vliegdemostratie op een kleine hoogte wordt uitgevoerd. Beneden de formatie is dus nauwelijks ruimte om weg te komen. De linker en rechter wingman moesten in zo'n geval dus onmiddellijk reageren door naar links en rechts weg te draaien (een break uitvoeren!) om voor de boxman ruimte te maken. Een andere, zo niet DE belangrijkste veiligheid was, dat het demonstratie-

vliegprogramma altijd "van het publiek af" moest worden uitgevoerd. Het vliegprogramma bestond steeds uit dezelfde formaties, terwijl de volgorde van het wisselen van formatie ook steeds dezelfde bleef. Elk teamlid wist dus blindelings wat er komen ging, waardoor goed anticiperen mogelijk werd. Dit is bijvoorbeeld van belang bij een "rol". De wingman aan de buitenkant van de rol, moet al, net voordat de rol begint, "gas" bijgeven om precies op zijn plaats te blijven. Deze wingman legt namelijk tijdens de rol een grotere weg door de lucht af dan de leider en moet dan dus een pietsie sneller vliegen dan de leider. De wingman aan de binnenkant van de rol heeft met het omgekeerde te maken, maar moet dan wel aan het einde van de rol "op tijd" weer gas bijgeven, om op zijn plaats te blijven. In het begin werd op

redelijke hoogte geoeffend, om fouten gemakkelijk te kunnen opvangen. Verder gaf een deskundige vanaf de grond, via de radio, commentaar op de plaats van bijvoorbeeld de No.2 en/of 3: "Iets meer naar binnen of naar voren, etc." Omdat alle formatieleden op de vliegbasis Woensdrecht instructeurvliegers waren, kon er alleen geoeffend worden in de beschikbare vrije tijd. Natuurlijk was hierbij ook de beschikbaarheid van de onvolprezen technische dienst van cruciaal belang! Zonder deze enthousiaste jongens, geen W 4! Naarmate de ervaring van het team toenam, werden de crewbriefings korter. Van belang was alleen nog maar het weer, d.w.z. de wolkenbasis en het zicht.

Verder, boven welk gebied we gingen oefenen, in verband met het eventueel moeten uitwijken in geval van calamiteiten; naar welke basis. Jaski besluit zijn mail met: 'Zo werd W 4 opgebouwd en getraind om goed voor de dag te komen als het demonstratieteam van de Koninklijke Luchtmacht tijdens shows in binnen- en buitenland.'

Anno 2015 wordt de herinnering nog steeds levend gehouden. Er is een plan voor een kunstwerk ter ere van Whisky Four op de rotonde waar de Kooiweg de Bunkerbaan kruist. Een herinnering aan de periode van triomf en tragiek die Whisky Four een plaats geven in de geschiedenis van Woensdrecht en zijn vliegveld.

*Kapitein H.v.Dommelen, Kapitein H. Peerboom, Kapitein H. Sommer, Kapitein R. Liem.
Archief Koninklijke Luchtmacht*

1965 kantelende tijdgeest

We leven ten tijde van het ongeluk precies halverwege de jaren zestig. Kenmerkend voor de tijdgeest –waarin gezag niet meer klakkeloos aanvaard werd– is het incident waarvan Brabants Nieuwsblad de dag na het ongeluk melding maakt. Een ooggetuige had de redactie van de krant gebeld en verteld dat een van de straaljagers met een grote boog buiten het hek van het vliegveld terecht was gekomen en het wrak daar in het Huijbergse bos lag na te smeulen. Twee verslaggevers gingen direct op onderzoek uit, baanden zich een weg tussen de bomen, sprongen over een slootje en kwamen uiteindelijk bij de nog brandende resten van de straaljager terecht.

Daar waren in asbestpakken gestoken mannen van de vliegbasis in de weer om de wrakstukken uit elkaar te trekken. 'In de bomen hingen stukken van de vleugel en in het slootje lag een afgerukte zuurstoffles van geel plastic', beschrijft de reporter met gevoel voor detail. De bergers waren niet van pottenkijkers gediend. Al gauw kwam de marechaussee op de reporters af, gaf hen het bevel om de plek des onheils te verlaten en nam daarbij hun fotocamera in beslag. De verslaggevers maakten bezwaar, omdat uit niets bleek dat ze zich op militair terrein bevonden. 'Het is verboden terrein', zei de politiemann. 'Hoe weten wij dat', vroeg de

journalist. 'Omdat ik het zeg', verklaarde de man. Nog dezelfde avond kreeg de verslaggever zijn camera terug met de excuses van de Koninklijke Marechaussee uit Hoogerheide 'voor de wat voortvarende wijze waarop een van zijn mannen te werk was gegaan.' De krant complimenteert daarop nadrukkelijk de commandant van de vliegbasis die bij toeval de achternaam Woensdrecht draagt, en

“ZIJ VIELEN UIT GODS HAND”

***stond vanmorgen
met verkoelde letters
in de krant.
En ik las
wat onbeschrijflijk was:
“Oorverdoofd
stond men nog een uur
na storm
van kerosine-vuur”***

“ZIJ VIELEN UIT GODS HAND”

***in Brabants berustend land
En niemand die niet staarde
naar dat stukje hel
op aarde.***

→ *Begravenis van kapitein Liem in Bergen op Zoom. Archief Gemeente Woensdrecht.*

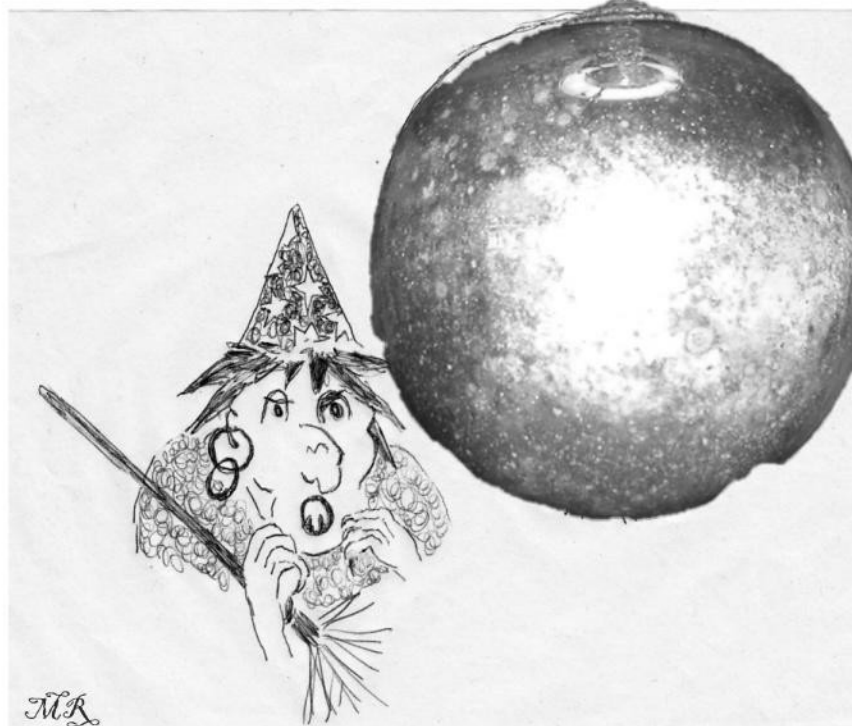
kapitein Kegge, de manager van het Whisky Four-team, voor de wijze waarop ze de krant tegemoet zijn getreden in de voorlichting, 'want het moet hen beiden niet meegevallen zijn. Vaak doen wij onaangename ervaringen op omdat de officiële instanties niets van deze taak begrijpen en de verslaggevers geen woord waardig keuren.' We schrijven 1965.♣

Willem de Weert (1953) is geboren en getogen in Hoogerheide. Hij werkt als leraar aardrijkskunde op de Roncalli Scholengemeenschap in Bergen op Zoom. Hij is voorzitter van Stichting De Brabantse Wal, schreef columns over de natuur, twee wandelguides en een boek over onze streek. De schrijver stelt eventuele reacties op dit artikel op prijs: w.deweert@hetnet.nl.

*Bronnen:
Brabants Nieuwsblad. 9 juni 1965.
Dagblad De Stem. 9 juni 1965.
Onze Luchtmacht. 53e jaargang nr. 5 en 6; 54e jaargang nrs. 1 t/m 6.
Twee vliegers van Whisky Four komen na crash om het leven. Leo Elenbaas, Internetbode.
Van Veld tot Valley. Gemeente Woensdrecht, 2007. www.beeldengeluidwiki.nl/Whisky-four.
Gesprekken met Piet H.B. Michielsen, Evert Motshagen en e-mail met Wim Jaski.
Met dank aan dhr. Ad Daalmans voor het beschikbaar stellen van de nummers van het blad Onze Luchtmacht.
Met dank aan dhr. Lam van 't Hof voor het kosteloos beschikbaar stellen van zijn prachtige schilderijen op blz. 30 en 31.
De schrijver van het gedicht is vermoedelijk Piet H.B. Michielsen.*

SCHATTEN UIT ONS MUSEUM

Heksenbol

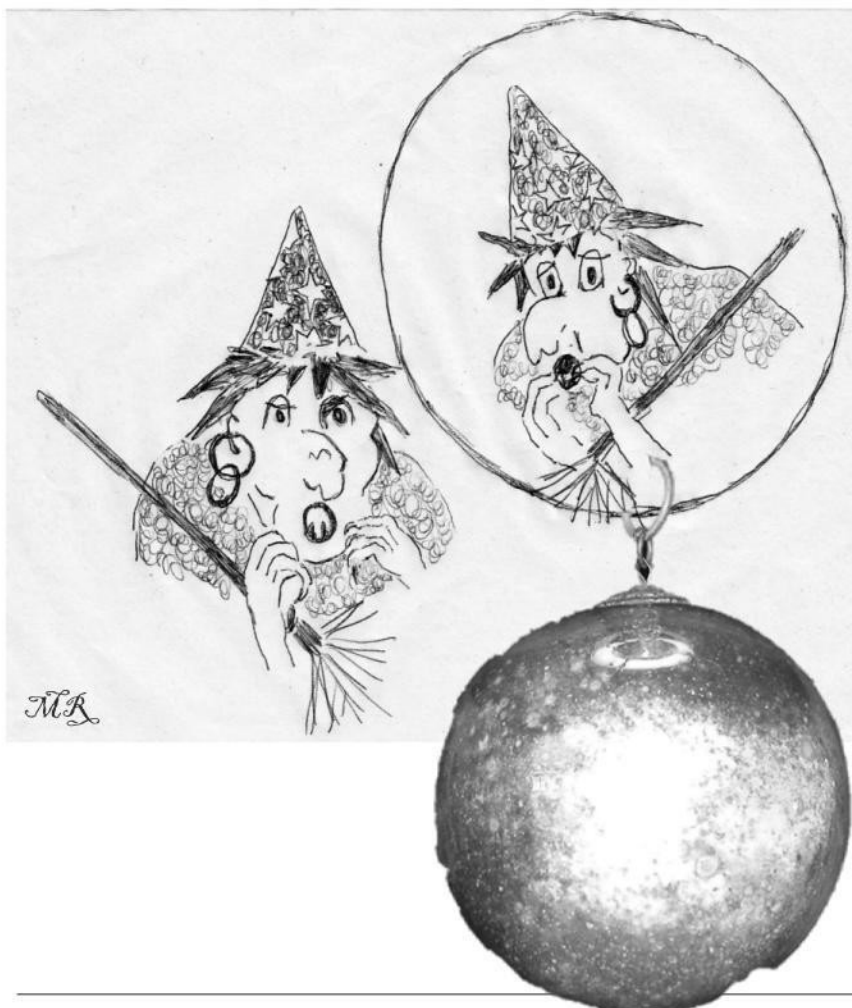
In een kast van de stijlkamer ligt een oude zilveren bal in een vaasje. Een kerstbal? Nee, deze bol, die geschonken is door Janus Dingemans, is een heksenbol, die vroeger in huis gehangen werd.

Wat wil namelijk het geval? Het schijnt onder heksen regel te zijn dat er maar één van hen in een huis mag wonen. En omdat wij, gewone burgers, liever helemaal geen heks in huis willen, hebben wij de heksenbol bedacht. Mocht er een heks het in haar hoofd halen bezit te nemen van uw stulpje en wordt ze dan geconfronteerd met de heksenbol, ziet ze zichzelf daarin weerspiegeld en beseft ze dat ze te laat komt: er is haar al iemand vóór geweest.....

Dit gebruiksvoorwerp laat wel zien dat wij de intelligentie van heksen niet hoog inschatten, toch! Of is het zo dat wij zelf misschien een beetje goedgelovig zijn?

Toen Cor Cleeren uit Putte de heksenbol zag, kwamen er bij hem jeugdherinneringen boven.

Vaak als Cor bij zijn grootmoeder van vaders kant en haar vriendinnen op bezoek was, vertelden die namelijk graag over

heksen en spoken. Spannend, maar Cor moest daarna 's avonds op zijn korte beentjes ook nog alleen van zijn oma's huis halverwege de Antwerpsestraat terug naar huis lopen in de Klavetterstraat.

Die straat was verlicht door een lantaarn die aan een over de weg gespannen draad hing, die flink heen en weer zwiepte bij ruig weer. Het schommelende licht wierp enge schaduwen over de smalle, door heggen geflankeerde straat.

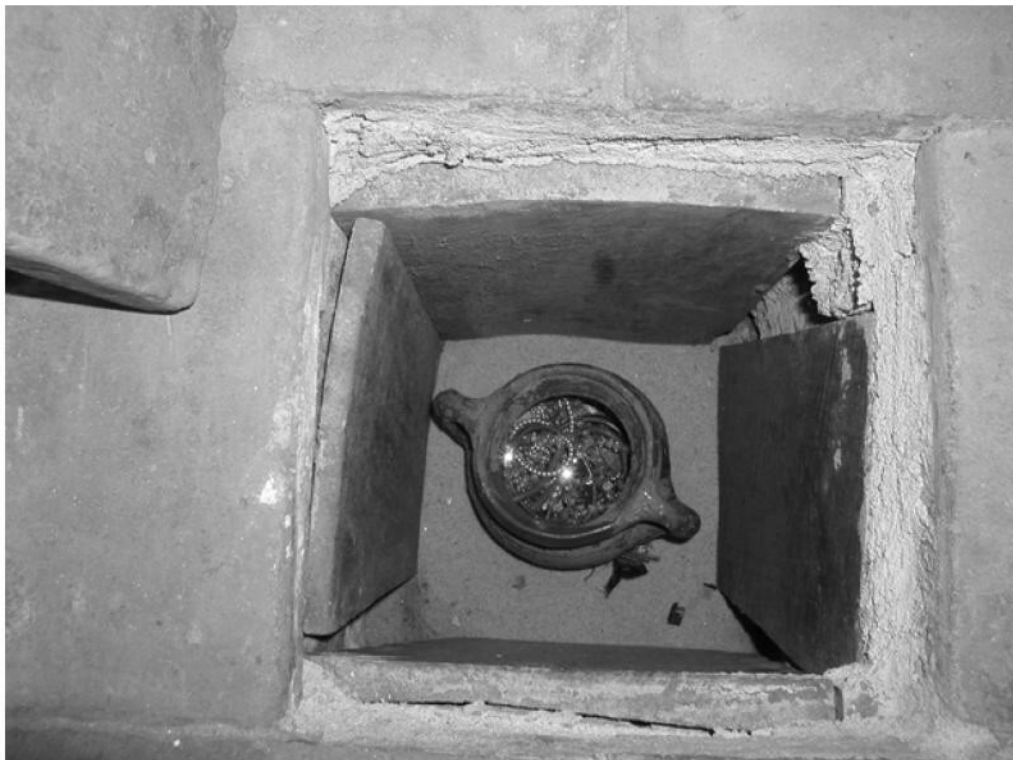
Maar buiten had je niks aan een heksenbol!

En als je dan ook nog even naar nummer 100 achterin den hof moest..... Door het uitgesneden hartje en de (stank)gleuf boven de deur veegde datzelfde schommelend licht..... Cor snapt nog steeds niet waarom de wc het gemak wordt genoemd!

Conclusie: om allerlei onheil buiten de deur te houden is het misschien verstandig om een heksenbol aan te schaffen en anders niet alle kerstballen na de Kerst op te bergen. En grootmoeders: pas op welke sprookjes u aan uw kleinkinderen vertelt!

Een effectieve kluis

Maar op deze aardkloot zijn er nog meer die het op uw bezit gemunt hebben. Figuren op twee benen die met snode plannen rondlopen om u uw geld of juwelen afhandig te maken. Daar hadden ze vroeger ook een oplossing voor. In ieder geval in ons museum, toen woonhuis. In dezelfde kast waarin we de heksenbol bewaren is een gat onder de vloer gegraven dat weer afgedekt kan worden met een tegel. Zo, probeer die buit maar eens te vinden. ♣

PERIKELEN ROND DE GEMEENTESCHOOL VAN WOENSDRECHT

door Jan van Elzaker

Deel 5

Bovenmeester Jan Theodorus Mercx in opspraak

Feest!

Voor het feest ter opening van de nieuwe school in de Nieuweweg op 1 mei 1905 is een speciale commissie bestaande uit W. Melsen, J.Kamoen en H. van Putte in het leven geroepen. Programma op die maandag: de kinderen worden des middags eerst om 12 uur van gemeentewege onthaald op chocolade en krentenbrood op de oude school. Dan om 1 uur in optocht met de fanfares De Scheldezones uit Hoogerheide en Aurora uit Woensdrecht naar de nieuwe school in de Nieuweweg.

Interesse van buitenaf

Ook elders is belangstelling voor de nieuwe school, getuige het verzoek op 12 april 1905 van burgemeester P.C.Daverveldt van WOUW om e.e.a. te mogen komen bezichtigen: de school en de woning van het hoofd

der school. Ze hopen op 'Woensdag 19 April a.s. des namiddags met den tram van 3 uur 10 te Hoogerheide te arriveeren om daarna naar de school te wandelen'. Ze hopen eveneens 'dan de edelachtbare Heeren daar aan te treffen'.

Ook schoolopziener J.W. Schulink van het district Breda stuurt een AMBTSBERICHT: op 17 april wil hij weten of de veranderingen aan de ventilatie en de kapstokken zijn aangebracht; op 26 april bericht hij dat hij wegens drukke ambtsbezigheden niet bij de opening a.s. maandag aanwezig kan zijn. Hij moet t/m 20 mei examineren. En later op 29 juni wil hij weten van het college of de veranderingen die hij voorstelde en het college goedkeurde, zijn aangebracht, dan kan hij de verklaring behorende bij Art. 50 der Wet zenden.

Het zal allemaal wel in orde gekomen zijn want de school ging 'draaien'.

Veldwachter

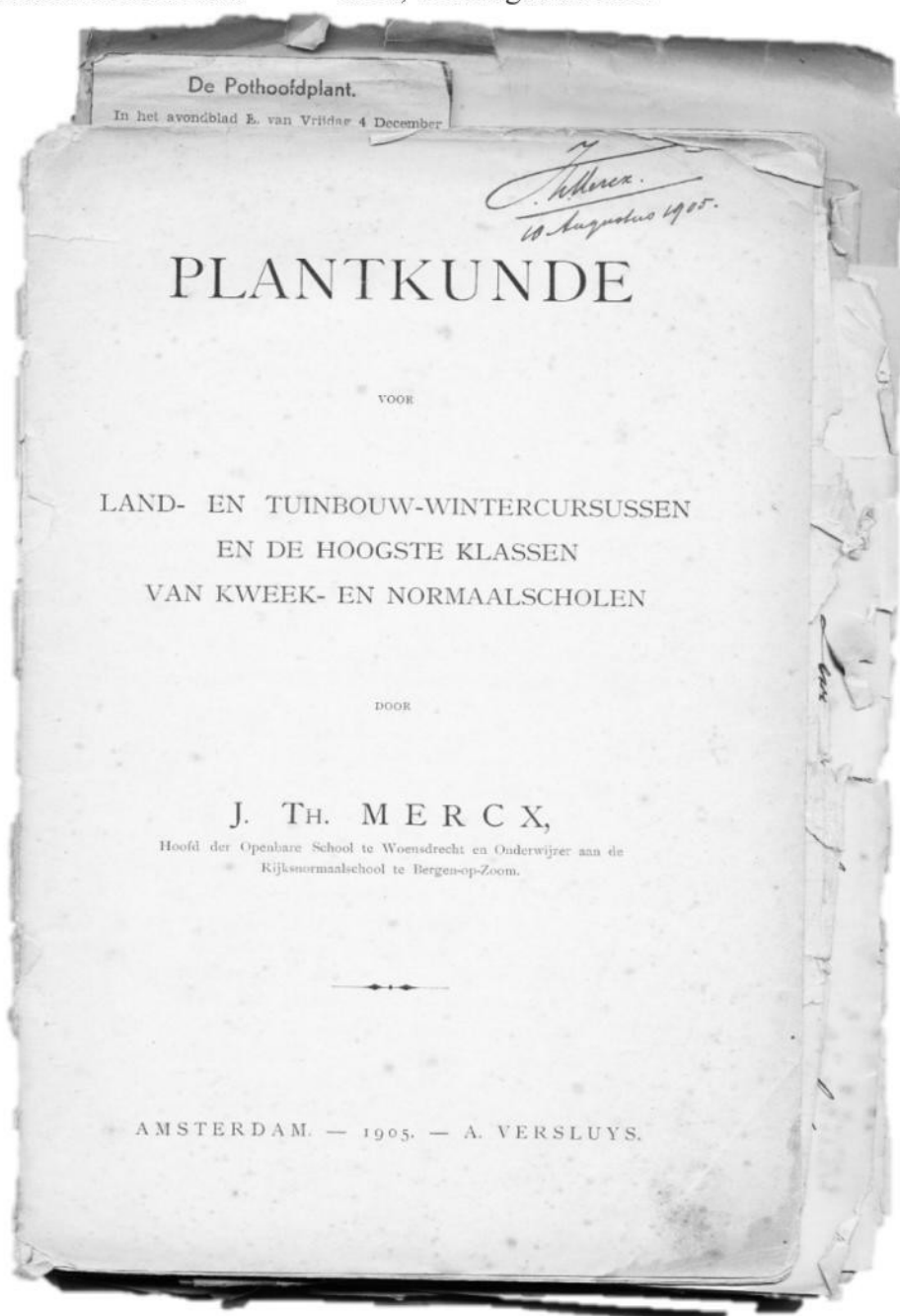
Na het vertrek van Mercx uit de onderwijzerswoning -sinds 1867 onder één dak met het raadhuis- is veldwachter Hertogs helemaal in zijn nopjes. Een paar maanden eerder had hij al de tuin in gebruik gekregen, en wat voor een¹! Na het raadsbesluit van 9 juli 1905 kon hij nu ook beschikken over de achterkamer, kelder, keuken en zolder. Dit alles zonder huur te betalen. Hij moet wel raadzaal en secretarie onderhouden en de kachels

aansteken. Maar eerst wordt de muur tussen raadzaal en gang nog uitgebroken en de gang bij de raadzaal gevoegd. Verder wordt het voorlokaal der onderwijzerswoning ingericht als secretarie, waartoe aan de zuidzijde een vestibule zal worden bijgebouwd. De verbouwing wordt gegund aan P.A. Goossens voor f 848,-, de laagste inschrijver van de acht, A. Groffen, was de hoogste met f 1110,-. En zo geschiedde.

→ *Jan Mercx had veel in zijn mars: hij schreef dit leerboek voor de Normalscholen.*

Normalschool heette later kweekschool en nu Pedagogische Academie (PABO).

Ook gaf Mercx tot volle tevredenheid van het hoofdbestuur van JMJ uit Den Bosch in zijn vrije tijd een aantal jaren les aan de kweekschool voor meisjes en nonnetjes op het klooster St-Philomena uit Hoogerheide.

1. Als leraar natuur was hij expert. De tuin in de Nieuweweg wordt ook weer een heiligdom voor de bovenmeester. Hij had een gloeiende hekel aan katten. Toen er tijdens het tuinieren eentje te dicht in zijn buurt kwam, reeg hij het beestje aan de riek en slingerde het over de metershoge heg in het niemandsland!

Die van Rilland-Bath

Bij de verhuizing van de school naar de Nieuweweg doemt direct een probleem op. B. en W. van Rilland-Bath willen graag hun kinderen van de woningen/boerderijen uit de verre nieuwe polders bij die van Woensdrecht op school doen. Die kinderen kunnen immers toch niet per rijtuig naar Rilland-Bath: er is geen rijweg²! Vanuit de Anne Marie is het daar naartoe ruim twee uur gaans! Maar dat betekent: uitbreiding van het onderwijzend personeel in Woensdrecht. Wie zal dat gaan betalen? Daar besluit de raad op 5 november 1904 : de kinderen uit Rilland-Bath zullen met ingang van 1 januari worden geweerd! Maar een maand later, op 12 december, meldt burgemeester J.J. van Gorsel en zijn secretaris namens B en W van Rilland-Bath, dat zij in hún vergadering hebben besloten de kinderen van hun gemeente toestemming te geven om ze in de *'naastbij gelegen school in deze gemeente Woensdrecht toe te laten'*. De kwestie sleept even aan, de ambtelijke molen draaide ook toen uiterst langzaam.

Toch dreigt er een haar in de boter te komen: lees een extra onderwijzer, *'in de rang van hoofdonderwijzer'*. Die moet dan betaald worden door de gemeente Woensdrecht, *'hetwelk de gemeente op een aanzienlijke uitgaaf zou komen te staan'*, want het aantal leerlingen zal dan boven de 200 komen. Er zijn er per 15 januari 1906 nl. 192 en, *bij het opheffen der ontzegging tot toelating*, komen ze dik boven de 200.

Maar Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant laten in juni 1906 weten dat de onderwijzer geheel door het Rijk vergoed zal worden. Het jaar ervoor heeft Woensdrecht moeten dokken voor de jaarwedde juist door die kinderen uit Rilland-Bath, maar ontvangt dat geld terug. GS wijzen op het voordeel van een leerkracht meer en vragen of er nog *'eenig bezwaar bestaat om bij niet-toelating van kinderen uit Rilland-Bath te volharden'*?

In augustus 1906 blijkt uit een brief van GS dat de kinderen uit Rilland-Bath tóch weer

Met eigen school, op de achtergrond. Die van Woensdrecht niet meer nodig!

2. Pas in 1916 komt een straatweg langs de spoorlijn gereed op de kreekkrakdam.

de toegang is ontzegd met als reden *'dat bij stichting eener school in de polders van Zeeland de schoolbevolking dan toch weer beneden de 200 zou dalen'*. GS geven het advies tot een afspraak met Rilland-Bath te komen en van hen een verklaring te vragen *'gedurende een zeker getal jaren niet tot schoolbouw over te gaan'*. GS hebben er alle vertrouwen in dat met de aanwas van inwoners in de gemeente het aantal toch wel boven de 200 zal blijven. Ze willen dat Woensdrecht de kinderen uit Rilland-Bath toelaat. Die van Woensdrecht willen van geen wijken weten en willen niet terugkomen op hun besluit (tot niet-toelating) *'tenzij de gemeente Rilland-Bath genegen mocht zijn dat gedeelte harer gemeente, te weten de Dames-, Anna Maria- en Völckerpolder aan uwe gemeente over te*

dragen'. Maar dat gaat zo maar niet! GS *'moeten opmerken, dat het niet van een gemeenteraad afhangt of zijne gemeente zal vergroot of verkleind worden'*. Er zal pas na ernstige voorbereiding een wetsontwerp in gereedheid gebracht moeten worden, *'waarvan van te voren niet vaststaat of het den weg naar het Staatsblad zal maken'*.

Woensdrecht houdt de poot stijf en weigert de leerlingen uit de betreffende polders. En wat doet Völcker, de eigenaar van polder en verpachter van de boerderijen? Hij bouwt de Achttienhuizen, Völckerdorp, mét een schooltje! Hij wil zijn pachters en de knechten op de boerderijen binden. En zo zal het gaan. Binnen een paar maanden verrijst het nieuwe dorp, mét eigen schooltje!

15 wensen en meer

Jan Mercx is vanaf het begin betrokken geweest bij de realisatie van school en woonhuis in de Nieuweweg. Met de school (aantal leerlingen) doen er zich voorlopig geen problemen voor, maar wat zijn woonhuis betreft, de 'bedrijfswoning', heeft hij wel wensen en opmerkingen gehad en inspraak gekregen om tot snelle realisatie te komen: er wordt uiteindelijk behoorlijk op bezuinigd door Gedeputeerde Staten/het Rijk. De onderwijzerswoning kon gebouwd worden voor f 4.088,-, terwijl het kostbare ijzeren hek en de muur ter afsluiting van het terrein zouden behoren vervangen te worden door een eenvoudige houten afrastering.

Van Genk werd als architect gelast de nodige veranderingen in tekeningen en bestek aan te brengen, en 'DE AANMERKINGEN VAN HET HOOFD DER SCHOOL ZOVEEL MOGELIJK IN TE WILLIGEN', opdat de stukken ten spoedigste aan de minister ter definitieve goedkeuring konden worden ingezonden. Er werd destijds grote vaart achter gezet! Maar Jan Mercx moest het op bevel van de minister accepteren dat er nog bijna f 2.000,- minder voor zijn woning zou kunnen worden uitgegeven.

Maar hij hield zich niet koest. Hij uitte in een brief van 25 december 1903 al 15 wensen m.b.t. het bestek, zoals: het privaat moet uit de keuken, de gang een meter langer, een deur tussen keuken en woonkamer, een kast meer in de keuken, een grotere kamer, een grotere bergplaats, *'beter geschikt op een dorp'*, een raam of glazen deur op het oosten, een binnenplaatsje tussen huis en school *'zoals bij Bartels'*, nog een slaapkamer op zolder, licht (een raam) op zolder, binnenblinden i.v.m. de veiligheid, *'die overdag in de muur gevouwen kunnen worden'*. Enzo voorts.

Hij bemoeide zich intens met de bouw. In een ongedateerde brief had hij nog meer van zich laten horen: graag een zoldering in het schuurtje, een stookplaats en kast in de studeerkamer, een mogelijkheid om het hemelwater van school en huis op te vangen, een afscheiding langs de straat, voetenkrabbers aan weerskanten van de schoolportalen, enz. enz. In totaal meer dan dertig wensen, genoeg om constant geërgerd over te discussiëren met alles en iedereen. Ook nog ná de verhuizing in het voorjaar van 1905.

Schrik op het gemeentehuis

Op 25 april 1905, vlak vóór de opening van de nieuwe school, komt van boekhandelaar Van Leeuwen uit Roosendaal een rekening binnen bij het gemeentebestuur van f 455,63 voor geleverde schoolbehoeften, terwijl maar f 125,- is begroot. Paniek daar... Ze vragen Mercx om uitleg. *'Dat komt veelal'*, aldus Mercx, *'door het nieuwe leerplan, én dat zijn voorganger de laatste jaren zeer weinig besteld had zodat er bijna niets voorradig was'*. Irritatie nummer zoveel!

Gevolg uiteindelijk: Mercx moet voor aanschaf van alle schoolbenodigdheden voortaan eerst naar de gemeentesecretarie voor toestemming! En iedereen voelt wel aan dat dat moeilijk ging werken en wrijving zal gaan geven. Mercx voelt zich aan banden gelegd. De toon rond het huis was, en die rond de school, is gezet.

Daarnaast roept het huis, de ambtswoning, vrij spoedig toch weer irritaties op. Bovenmeester Jan Mercx heeft dan met zijn gezin van vier kinderen enige maanden ervaring met wonen opgedaan in het splinternieuwe huis, waarop ook aan alle kanten is bezuinigd op kwaliteit. Op 13 oktober meldt schoolopziener Schulinck, na zijn jongste bezoek aan de openbare school te Hoogerheide(!), dat hij de woning van het hoofd

heeft in *'oogenschouw'* genomen. Wat een ellende! Allerlei klachten over water door de muur van de voorgevel, emmers water in de kelder, een afgrijslijk koude tuin, enz. Schulinck neemt het voor Mercx op. Kwalitatief mankeert er van alles aan de woning.

Maar ook op school laat de winter zich gevoelen. Op 10 december 1905 schrijft Mercx *'dat hij blij is dat de tuin gereed is, met rondom de beloofde heg, maar dat in de klassen er geen pook is, en geen kolenbak. En de kolen zijn nat'*. Verdere klachten dus.

Maar daar zal het niet bij blijven. De burgemeester en wethouders krijgen daardoor behoefte om wat regels vast te stellen en komen met een nieuwe lijst met instructies voor de school.

Deze wordt op 10 juli 1907 met algemene stemmen aangenomen en voorgelezen in de vergadering: "Instructies voor het onderwijzend personeel aan de openbare scholen van lager onderwijs in de gemeente Woensdrecht". Ze gaan in op 1 augustus 1907.

Als Jan Mercx t.z.t., als de verhoudingen definitief lijken te gaan vertroebelen, daarop wordt aangesproken, beroept hij zich op het feit dat hij niet op de hoogte was van het bestaan ervan!

Een greep uit de instructies

In art. 1 staat het volgen van het leerplan als verplicht en dat de onderwijzers van bijstand de bevelen van de hoofden op moeten volgen.

Art. 2 Een kwartier voor aanvang van de school minstens aanwezig. Geen vreemden worden toegelaten zonder vergunning van B en W of alleen de Burgemeester.

Verder o.a.:

- *verboden te roken in de school*
- *verboden de leerlingen boodschappen te laten doen*
- *verboden met eigen werk of studie bezig te zijn*
- *als er kinkhoest heerst, granuleuze oogziekte, mazelen, bof of hoofdzeer: melden bij de burgemeester, die dan de dokter gaat inschakelen. Ondertussen wordt de van genoemde ziekte verdachte leerling wel de toegang ontzegd!*
- *het hoofd en de onderwijzers van bijstand onthouden zich stipt van lichamelijke straffen*
- *de kinderen moeten zindelijk en behoorlijk gekleed naar school komen*

3. Brief 21 februari 1906

- het hoofd moet regelmatig, doch minstens 1 keer in de 3 maanden zich op de hoogte stellen van de ijver en geschiktheid der onderwijzers van bijstand en van de vorderingen der leerlingen overtuigen
- in overleg met betrokken onderwijzer wordt bevorderd naar een hogere klasse
- er mogen nimmer twee leerlingen gelijktijdig naar hetzelfde privaat of urinoir
- het hoofd moet verplicht in de ambtswoning wonen
- als het hoofd ziek is: melden aan B en W.; onderwijzer ziek: melden bij hoofd, en deze weer bij B en W.
- ontslagverzoek: 6 weken tevoren opzeggen

Schoolfoto uit 1906

Bovenste rij: 2^e van links een Pijnen, 3^e Tiest van Pul, 7^e A. Verdult, 8^e Does Kuylen. Uiterst rechts een Adriaansen.

2^e rij van boven: 3^e van links de latere bakker Rinus Schuurbiens en uiterst rechts Meester Jan Th. Mercx

Op de 3^e rij: uiterst rechts Piet Pals en 2^e van rechts Kees van Overveld.

Op de 4^e rij: uiterst links J. de Kort, uiterst rechts Toon Simons, 2^e van rechts Jan vd Velden, 4^e van rechts Piet Somers.

Onderste rij: 2^e van links Kees Vos (je weet wel van de PNEM), 3^e van links Alex vd Velden, 5^e Jac van Overveld en 6^e L.Pals.

In de lokalen stonden 4 rijen voor 12 leerlingen, dus 48 per klas. Op deze foto staan echter 49 kinderen

Weer een aanvaring tussen Mercx en de gemeente

Mercx krijgt 22 mei het verzoek van het Dagelijks Bestuur van de gemeente hen de leerlingenlijst van dat jaar te doen toekomen. Mercx was er te laat mee. Enfin, vier dagen later krijgen ze dan van hem die lijst met aangenomen jongens. Zie lijst hiernaast.

Na ontvangst wordt Mercx door B en W beschuldigd kinderen onder de zes jaar te hebben aangenomen. Dat is verboden.

Mercx ontkent dat. Klopt, hij heeft geen te jonge kinderen aangenomen maar slechts één kind. Pikant detail: het betreft zijn eigen zontje dat eigenlijk één week te jong was.

En dan, meestal na een aanvaring met zijn bazen, past Mercx de *'slijmslijmtaktiek'* toe.

15 juli 1907 schrijft hij een briefje aan de burgemeester over een reisje naar Antwerpen: *"Toen wij verleden jaar met eenige leerlingen der school naar Antwerpen gingen, hebt U zoo'n prachtige bewijzen van sympathie met dat plan gegeven, dat ik niet kan nalaten U, op de eerste plaats, in kennis te stellen met het voornemen, om ook dit jaar weer met de leerlingen der 3^e en 4^e klasse op reis te gaan"* Dat betekende: de kinderen van 10 tot 14 jaar.

Hoe vind en houd je goede leerkrachten?

Op 2 april 1907 is A. Goderie weggegaan op school, want hij wordt benoemd in Wouw. Schoolopziener Juten van het arrondissement Bergen op Zoom wil snel een benoeming van een nieuwe (hulp)onderwijzer, ook 'van bijstand' genoemd. Maar het is niet zo simpel iemand te vinden: hij schrijft *'er is schaarste'*!

Op de vacature voor de vertrokken Goderie komen drie sollicitanten, maar twee ervan zijn niet katholiek en de derde, P. A. Franken uit Steenberghe heeft geen akte of aantekening J, de bevoegdheid voor Vrije en Ordeoefeningen (gymnastiekles). Het hoofd van de school J.Th.Mercx ziet er niets in, in geen van drieën, maar moet onder dwang van de schoolopziener toch een oplossing forceren. En de keuze valt natuurlijk op de katholieke P. Franken. Hij wordt benoemd per 10 juni. Die gaat echter, na amper zes weken, per 31 juli 1907 al weer met ontslag, wegens zijn benoeming te Ginneken.

Jan Th Mercx probeert nog de naar volle tevredenheid van 1 mei tot en met 8 juni 1907 als invaller gefunctioneerd hebbende

'kwekeling' Edouard de Moor terug ten tonele te voeren, want 1 augustus komt hij immers zonder onderwijzer te zitten.

Ene Gerardus Marinus Eugenius van den Kerkhof junior (*zoon van het vroeger hoofd?*), vervangt hem uiteindelijk gedurende september, maar krijgt van de schoolopziener, in een geheim te houden brief aan de Edelachtbare Heer De Burgemeester Moors, een geheim te houden slechte *'recensie'*, niet bestemd voor de openbare vergadering van de raad!

Gerardus v.d. Kerkhof neemt wijselijk zelf ontslag, en met zelfkennis, want hij schrijft in de derde persoon: *'wegens den zenuwachtigen toestand waarin hij verkeerde en blijft verkeeren, en is hij genoodzaakt dit te doen, daar hij geen kans ziet met succes voor de klasse werkzaam te blijven'*. Sneu! Wat zou er van hem geworden zijn? Het probleem van geen orde kunnen houden is van alle tijden!

4. Theoretisch was dat mogelijk op een openbare school, maar in de praktijk was iedereen katholiek. Zodoende.

5. Hij ontvangt voor een tarief van 30 cent per uur voor die periode van 125 uren: f 37,50 en Van den Kerkhof voor die maand f 45, 83. We kennen hem, Edouard de Moor, nog van het verhaal 'Toontje' in Tijding 2006-3.

6. Brief 14 aug. 1907... "mag men toch niet ontveinzen, dat het feit, dat hij gedurende anderhalf jaar geheel buiten eenige functie is geweest bij het onderwijs een ernstig bezwaar vormt tegen zijne aanstelling." Ook Mercx (brief 8 aug.) zag hem niet zitten, maar ja, wethouder Dietvorst had misschien wel als kruiwagen gediend...

Woensdrecht, 26 Mei 1907.

Aan
z. Dag. Bestuur der Gemeente Woensdrecht.

Edeleachtbare Heeren,

Ingevolge Uw verzoek van 22 Mei j. l. ontvongt ik
hierbij de namen der leerlingen, die 1 Mei 1907 werden aangenomen:

Walth. Bels	12 Dec. 1900
Joh. Joh. Gommeliussen	19 Nov. 1900
Ant. Jans	9 Maart 1901
Ernst. Goossens	19 Febr 1901
Const. Berns v. Gemert	1 Febr 1901
Mart. Joh. Pijnen	2 Febr 1901
Berns. Ant. v. Pul	10 Jan 1901
Joh. Bapt. v. Pul	24 Maart 1901
Peter Thiijps	18 Maart 1901
Adr. Joh. Thiijps	18 Sept. 1900
Adr. Jos. Thiijps	1 Maart 1901
Jos. Suijkerbuijk	25 Dec 1900
Reni Ernst. Somers	11 Maart 1901
Petr. Adr. v. Tilburg	5 Nov. 1900
Adr. Verbeek	9 Oct. 1900
Joh. Joh. Ernst. van der Velden	1 Jan 1901
Const. Weijps	12 Jan 1901
Joh. Bapt. Wils	2 Dec 1900

Door vertrek konden op 1 Mei d. a. v. nog worden aangenomen:

Willems van den Berg	17 Sept. 1900
Th. A. Mercx	7 Mei 1901
Const. P. Vos	13 Oct. 1900

Lijst met namen van leerlingen aangenomen per 1 mei 1907. Let op de voorlaatste naam: dit is de bovenmeester zijn eigen zoontje Hendrik Antoon, die dan nog maar vijf jaar is. Mercx weet dat hij in overtreding is en uiteraard krijgt hij dan ook commentaar van zijn baas, de burgemeester.

Uit een brief van 18 oktober 1907 van Mercx blijkt Edouard de Moor 'voortdurend in de school aanwezig geweest te zijn om de vertrokken Goderie, Franken en ook al Van den Kerkhof junior, te vervangen'. Jan

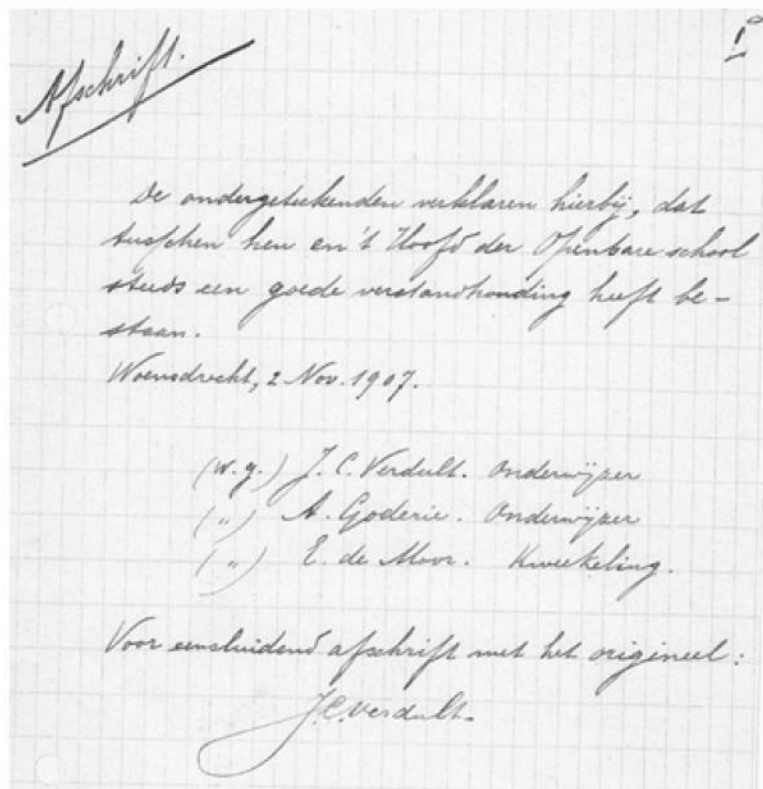
Mercx, het geplaagde schoolhoofd, die maar moeilijk aan personeel kan komen én behouden, zit ermee in zijn maag en 'is bang dat het vele invallen van Edouard de Moor als 'kweekeling', ten koste zal gaan van de studie aan de Rijksnormaalschool'. Mercx overlegt e.e.a. met 'de Directeur en Onderwijzers' van dit onderwijsinstituut. Het resultaat is: De Moor mag tot 1 november 'blijven helpen'. Uit alles blijkt in die jaren dat Edouard de Moor, afkomstig uit Hoogerheide, zoon van Doeltje Moor, een zeer goed onderwijzer kon worden. Hij had les gehad, of nog, van Mercx op de Normaalschool in Bergen op Zoom waarschijnlijk. Hij lag naar het zich laat aanzien 'midden in bed' bij Mercx.

Deze doet het voorstel aan het gemeentebestuur om een onderwijzeres aan te stellen. Dat gebeurt niet, 'alle leerlingen zijn jongens', meldt de burgemeester, en op 23 november 1907 solliciteert een man, J.P. Vermaat en die wordt benoemd. Hij zal, net als Verdult, tientallen jaren verbonden blijven aan de school!

Vertroebelde verhoudingen

Ondertussen moet er wel het een en ander gebeurd zijn, want op 2 november ondertekenen de hulp-onderwijzers Verdult en Goderie én kweekeling De Moor een verklaring (zie hiernaast) waaruit blijkt dat er steeds een goede verstandhouding heeft bestaan tussen hen en het hoofd der openbare school, Jan Mercx dus. En deze verklaring 'in afschrift' stuurt Mercx op 3 november 1907 mee, mét zijn brief aan de Heeren leden van den Gemeenteraad. En die brief over o.a. het herhalingsonderwijs wordt in de raad behandeld.

Wat voor schokkends stond daar wel niet in?

Herhalingsonderwijs

Het was gebruikelijk in die tijd om in de avonduren onderwijs, 'het houden van avondschool', ook herhalingsonderwijs genoemd, aan te bieden. Dit gebeurde op onze school op maandag, dinsdag en donderdag en vrijdag van 6 tot 8 uur 's avonds in de maanden november, december, januari en februari. Totaal 96 uur per winterseizoen in de vakken: Nederlandsche taal, het rekenen, de kennis der natuur, en voor jongens het tekenen, 'in verband met het ambacht'. En voor meisjes was er in plaats daarvan, 48 keer per jaar op woensdag van 3 tot 5 uur: de nuttige handwerken. Alleen die kinderen werden toegelaten die het gewoon lager onderwijs hadden genoten. In bijzondere gevallen ook aan kinderen die de leeftijd van dertien jaren hadden bereikt, doch het gewoon lager onderwijs niet hebben genoten.

Het was volstrekt logisch dat dit onderricht in de lokalen van de openbare school plaatsvond. En gebruikelijk traden natuurlijk de onderwijzers, met het hoofd van de lokale school vaak voorop, als docent op. Tegen betaling van cursusgeld werden (meestal oud-) leerlingen verder onderwezen in taal, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis.

Heel populair werd het geven van landbouwonderwijs aan niet-leerplichtigen, gezien het enorme belang en de toename van de landbouw als middel van bestaan in de tweede helft van de negentiende eeuw en verder zich uitbreidend in de eerste helft van de twintigste eeuw. Pas in de loop van de jaren vijftig, als het gaan volgen van vervolgonderwijs overdag in allerlei richtingen gemeengoed wordt, sterft het begrip herhalingsonderwijs uit. Wel blijft het geven van middenstandscursussen populair.

Directe aanleiding daarvoor is de commotie die is ontstaan rondom het verslag van de laatste raadsvergadering in 'De Zoom', de voorloper van Het Brabants Nieuwsblad.

En de krantenlezers konden het verloop van de strijd uit-en-te-na volgen.

Er is wrijving en irritatie ontstaan tussen Mercx en Eggermont blijkens genoemde brief van 3 november 1907 aan de Heeren leden van den Gemeenteraad van Woensdrecht. Mercx meldt de edelachtbaren dat er al twee jaar geen herhalingsonderwijs is gegeven, omdat zich daarvoor geen enkele leerling had aangemeld. Dat wordt hem, Mercx, in de hoedanigheid van hoofd der school echter wel verweten. Ook door collega Eggermont. De eerste staat echter wettelijk in zijn recht, want hij heeft 'in de Wet van 't L.O. uitgegeven en verklaard door 't Kamerlid-Onderwijzer Ketelaar, thans Arrondissements Schoolopziener voor Hilversum', aan zijn kant. Want 'in het 1^e stuk blz. III lees ik', Jan Mercx dus: 'Het is niet noodig dat het hoofd van de gewone lagere school ook tevens hoofd van de herhalings-

school zij. Ook klasse-onderwijzers, hulponderwijzers in de oude zin van het woord, kunnen daartoe benoemd worden'. En hij voegt eraan toe uit zijn eigen vroegere, Roosendaalse, praktijk: 'In Roosendaal is jaren lang 't Herhalingsonderwijs alleen door Onderwijzers gegeven'.

De reden dat Mercx in de pen is geklommen lijkt een opmerking van burgemeester Moors, de voorzitter van de raad, geweest te zijn. Deze heeft in de openbare raadsvergadering over dat herhalingsonderwijs uitlatingen gedaan, want Mercx schrijft: 'De Raad kan mij dus gerust passeeren, zonder met de Wet in conflict te komen. Om nu heel duidelijk te doen uitkomen, dat de verhouding tusschen 't Hoofd der school en zijn personeel niet is, zooals de voorzitter in die vergadering meende te mogen meedeelen, kom ik U zeer beleefd vragen, om de Onderwijzers te laten verdienen, wat met 't Herhalingsonderwijs te verdienen is en mij daar buiten te laten, behoudens 't overleg, dat de Wet in art. 17 ad.3 voorschrijft.

wellicht worden bijgepast) en f 100 voor eene klok buiten het raadhuis.

Daarna kwam aan de orde een schrijven van den heer Merx, hetwelk luidt als volgt:

Aan H.H. leden van den Gemeenteraad van Woensdrecht.

Edelachtbare Heeren,

Naar aanleiding van 't verslag in „De Zoom” der laatste Vergadering van den Gemeenteraad ben ik zoo vrij 't navolgende heel beleefd onder Uwe aandacht te brengen:

10. In 2 jaar is geen herhalingsonderwijs gegeven, omdat zich daartoe geen enkele leerling had aangemeld, zooals door mij telken jare aan den Secretaris is gerapporteerd, als dese schriftelijk daarnaar informeerde.

20. U schijnt van meening, dat 't Hoofd der school ex officio hoofd of onderwijzer is van 't Herhalingsonderwijs. Ik meen, dat dit niet geheel juist is:

In de Wet van 't L. O., uitgegeven en verklaard door 't Kamerlid-Onderwijzer Ketselaar, thans Arr. Schoolopziener voor Hilversum, lees ik: te stuk blz. III bovenaan:

„Het is niet noodig, dat het hoofd van de gewone lagere school tevens „hoofd van de herhalingschool zij. „Ook klasse-onderwijzers kunnen daartoe „benoemd worden.”

De Raad kan mij dus gerust passeeren, zonder met de Wet in conflict te komen.

Om nu heel duidelijk te doen mitkomen, dat de verhouding tusschen 't Hoofd der school en zijn personeel niet is, zooals de Voorzitter in die vergadering meende te mogen mededeelen, kom ik U zeer beleefd vragen, bin de Onderwijzers te laten verdienen, wat met 't Herhalingsonderwijs te verdienen is en mij daar buiten te laten, behoudens 't overleg, dat de Wet in art. 17 ad 20. voorschrijft.

't Zal mij genoegen doen, als de Raad daartoe de Onderwijzers wil benoemen.

Te Roosendaal is jarenlang 't Herhalingsonderwijs alleen door Onderwijzers gegeven.

20. Tevens meen ik verplicht te zijn hierbij een afschrift te voegen van de verklaring door 2 onderwijzers en den kweekeling gaarne geteekend, drie menschen met wie ik 4 en 3 jaren heb

Merx kende zijn rechten! Hij wist waar hij het over had. Hij geeft in dezelfde brief: 'aan de Heeren van den Gemeenteraad' in het laatste deel aan waar het in de praktijk voor het hoofd der school echt om lijkt te gaan: zijn grief uiten over André Eggermont.

Daarom heeft hij 'de verklaring van de 2 onderwijzers en den kweekeling' toegevoegd en meldt tot besluit: ze hebben 'gaarne geteekend, drie menschen met wie ik 4 en 3 jaren heb samengewerkt. Waarom de onderwijzer Eggermont daar niet bij kan staan, behoef ik nu niet te beantwoorden: onder 4 menschen kan al licht een vreemd karakter en dwarsdrijver voorkomen en 't is wel opmerkelijk, dat dit zoo nu en dan altijd de onderwijzer Eggermont is geweest.' En als slotzin komt Merx met de eis: 'Hopend deze rectificatie in 't eerstvolgend raadsverslag (te publiceren in De Zoom) te mogen lezen.'

samengewerkt.

10. Waarom de onderwijzer Eggermont daar niet bij kan staan, behoef ik nu niet te beantwoorden: onder 4 menschen kan al licht een vreemd karakter en dwarsdrijver voorkomen en 't is wel opmerkelijk, dat dit zoo nu en dan altijd de onderwijzer Eggermont is geweest.

Hopend deze rectificatie in 't eerstvolgend raadsverslag te mogen lezen, heb ik de eer mij te neemen.

Edelachtbare Heeren,
't Hoofd der school.
MERCX.

Woensdrecht, 3 November 1907.

51633333

De Voorz. stelt voor dit schrijven voorleening aan te nemen. Hiertoe wordt besloten.

Dhr. Dietvoys zegt, dat er een leerling voor herhalingsonderwijs zich heeft aangemeld; de termijn van aangifte vervalt op 10 November a.s. zoodat de ouders die prijs stellen op dat onderwijs zich spoedig moeten aanmelden. Wat den onderwijzer betreft die het geven zal, wij weten reeds lang dat het hoofd der school, hetwelk voortdurend lessen elders geeft, dat onderwijs niet kan worden opgedragen.

Besloten wordt zoo er minstens 5 leerlingen zich aanmelden herhalingsonderwijs zal worden gegeven en wat op voorstel van den Voorzitter Gaarnede behalve de heer Eggermont.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

Jan Mercx heeft zich ingedekt met de verklaring van 2 november van Verdult, Goderie en De Moor.

Maar Verdult en Goderie hebben lucht gekregen van de bewoordingen van Mercx aan de raad over hun collega Eggermont. Ze verklaren dan in een brief van 11 november helemaal geen stelling te willen nemen tegenover Eggermont.

→

En Eggermont zelf reageert furieus 'op het Raadsverslag dezer Gemeente voorkomende in De Zoom van Zondag 10 Nov. 1907'.

Hij schrijft: 'Als De Zoom alleen in onze Gemeente gelezen werd, zou ik dat schelden eenvoudig van mij afschudden. De mensen hier weten waarlijk wel beter. (Die reputatie had Mercx blijkbaar al opgebouwd! jve). Maar buitenaf leest men dat fraais ook. En daar weet men nog niet overal even goed door wie ik word uitgescholten. Daarom meen ik een kort woord van protest niet achterwege te mogen laten, tevens aan Uw achtbaar college verzoekende, in de eerstvolgende Raadsvergadering in overweging te willen nemen, of er inderdaad termen bestaan om mij openlijk als dwarsdrijver te brandmerken'

Die 'mensen hier', de bevolking van de dorpen Woensdrecht en Hoogerheide én hun gehuchten, zullen gesmuld hebben van de smakelijke happen sensatie en dat allemaal via de raad en zijn burgemeester, uitgemeten en gespuid in de plaatselijke krant.

Dit blijkt het moment voor Eggermont te gaan solliciteren naar elders, zijn verhouding met Mercx is definitief verstoord!

In diezelfde week nog wordt Eggermont benoemd op voorstel van de voorzitter van de raad, als onderwijzer voor het herhalingsonderwijs; er moeten zich minstens vijf leerlingen aanmelden. Hij, de burgemeester, meldt erbij in de krant: 'Wat den onderwijzer

Hoogerheide, 11 November 1907.

Aan den edelachtbaren
Raad der Gemeente
Woensdrecht.

Edelachtb. Heeren,

Ondergeteekenden maken hierbij bekend, dat het eenszins hunne bedaefting was, bij het onderdeekenen der verklaring, hun door het hoofd der school Mercx voorgeleed, om hun collega Eggermont daarmee als een dwarsdrijver te brandmerken.

J. Verdult.
A. Goderie.

betreft die het geven zal, wij weten reeds lang dat het hoofd der school, HETWELK VOORTDUREND ELDERS LESSEN GEEFT, het onderwijs niet kan worden opgedragen. 'Eerlijk is eerlijk: Mercx zal liever aan de kweekscholen kennis der natuur hebben onderwezen, dan taal bij het herhalingsonderwijs.

Eggermont bedankt de raad voor de benoeming. Hij kan het niet nalaten in een brief van 11 november te melden dat er zich een flink aantal leerlingen hebben aangemeld, 'zooals U bekend zal zijn'. Hij slaat nog meer terug, want hij haalt ook nog oud-collega P.J.Franken erbij, inmiddels onderwijzer in Ginneken, om via de burgemeester te verzoeken een verklaring te mogen inleveren namens hemzelf en die P.Franken. De tekst daarvan luidt: 'Ondergeteekenden verklaren, dat zij somtijds zonder aanleiding zeer onwelwillend zijn behandeld geworden door

Aan den edelachtb. Raad
der Gemeente
Woensdrecht.

Edelachtb. Heeren,

Tot mijne verbazing heb ik, in het
Raadsverslag dezer Gemeente, voortkomen
de in De Loom van Vrijdag 10 Nov. 1907,
kennis genomen van de beslatingen,
welke de heer Mercx, hoofd der school
alhier, zich ten aanzien van mijn persoon
heeft veroorloofd.

Als De Loom alleen in onze Gemeente
gelaen werd, zou ik dat scheldt. anvoe-
dig van mij afscheidden.

De raadsleden weten hier waarlijk wel
beter.

Maar buitenaf leest men dat fraais
ook. En daar meet men nog niet overal even
goed door wie ik wordt betjescholden.

Daarom, men ik een kort woord van
protest niet achterwege te mogen laten, te
veert aan Uw achtbaan college verzoekenbe,
in de eerst volgende Raadsvergadering in
overweging te willen nemen, of er inderdaad
leechen bestaan om om mij openlijk als
een stovarsdrijver te brandmerken.

W Welk daende, Edelachtb. Heeren,

Woensd.

Eggermont.
nderingen.

Ik ben zoo vrij van deze gelegenheid te
gebruik te maken, om U wilde te deden,
dat ik mijne benoeming als onderwijzer
voor het herhalingsonderwijs aanneem,
waarvoor zieh, vooral U bekend zal zijn,
een flink aantal leerlingen hebben
aangemeld.

Hoogerhede, 11 Nov. 1907.

↑ Eggermont had de slordige gewoonte doorhalingen in zijn brieven te maken.

den heer Mercx, hoofd der school te Woensdrecht.'

P. Franken heeft zelfs de moeite genomen vanuit Ginneken aan zijn oud-collega Eggermont een briefje⁷ te sturen met de opmerking door Mercx niet altijd even aangenaam te zijn behandeld 'en in mijn nieuwe standplaats een beter schoolhoofd te hebben'.

De positie van Jan Mercx lijkt in deze week wel erg te zijn aangetast. Want niet het al of niet geven van herhalingsonderwijs blijkt de aanleiding, niet de clou. Dat is een heleboel oud en nieuw zeer in de onderlinge verhoudingen.

Alles bij elkaar blijkt er al langer een en ander aan de hand te zijn geweest waardoor de verhoudingen danig zijn vertroebeld. Dat kan wel tot gevolg gehad hebben dat er in Hoogerheide geen enkele sollicitant zich meer meldt voor 'de voortdurende vacature', zoals Mercx in een schrijven⁸ aan 't Dagelijks Bestuur der gemeente Woensdrecht zorgelijk zelf meedeelt. Hij schrijft 'dat het hem te zwaar wordt 2 x 48 kinderen voortdurend onderwijs te geven'. Geen wonder, dat gebrek aan sollicitanten. Wie solliciteert er immers naar een baan op een school waar onderling de verhoudingen zo zijn verstoord?

Op 18 november 1907 neemt schoolopziener Juten het toch nog op voor het hoofd met zijn twee klassen in twee lokalen⁹: 'Hij werkt er zich dood'!

De lucht klaart in die komende novemberdagen wat op. Heeft genoemde Juten zelf achter sollicitanten aangezet? Daar lijkt het wel op. Al op 23 november 1907 solliciteert J.P. Vermaat vanuit Heerle en met hem nog vier kandidaten: uit Slochteren, Nieuw-Lekkerland, Putte (Petrus Verbiest, is 'jammer genoeg te verlegen', volgens schoolopziener Juten), én Heesch. Vermaat is met zijn 38 de oudste. Zal het een tactische benoeming worden: met wat tegenwicht qua leeftijd tegenover Jan Mercx? Hoewel Vermaat slechts als

7. Brief 12nov 1907

8. D.d. 18 november

9. Een 'klasse' betekende toen twee leerjaren!

nr. 3 op de voordracht staat wordt hij toch benoemd met 9 stemmen vóór en 2 voor Claesen uit Heesch! De raad wijkt weer eens af van de voordracht. Vermaat zal tientallen jaren aan de school verbonden blijven. De benoeming gaat op 15 januari in, indien mogelijk, anders uiterlijk op 1 februari. En hij heeft de toezegging van de raad dat hij een jaarwedde krijgt van f 150,- boven het wettelijk minimum ook bij een eventuele nieuwe salarisregeling. Hij gaat f 800,- verdienen!

Maar: *'onderwijzer Vermaat is op 1 februari 1908', zo schrijft Mercx, 'niet in functie gekomen zoals U mij in zijn aanstelling hebt bericht; daarom heb ik één der klassen nogmaals naar huis moeten zenden'*. Beleefd

groetend, 't Hoofd der school, J. Mercx. Hij is het beu, steeds aan zoveel leerlingen les te moeten geven. Hij wil die klas niet meer opvangen. De verhouding tussen Mercx en burgemeester Eug. Moors is verre van optimaal.

Niet lang erna vertrekt André Eggermont uit de gemeente, mét zijn Cornelia Koekhoven en de kinderen, om hoofd van de school te worden in Heikant, Sint Jan Steen¹⁰ m.i.v. 1 april 1908. Hij vraagt in een brief van 28 januari eervol ontslag.

Zal met het vertrek van Eggermont het dan eindelijk wat rustiger worden op de school van Mercx aan de Nieuweweg? ♣

Huwelijksfoto Eggermont met links bruidsmisje / Deel van het gezin Eggermont-Koekhoven met dienstmeisje?

10. André Eggermont, zoon van Pieter Eggermont. en Maria Anna Weesepeel, overlijdt op dinsdag 25 juni 1946 in Hontenisse, 74 jaar oud en wordt in Hulst begraven. Hij werd vader van 11 kinderen, 7 jongens en 4 meisjes.

Carnaval, al zo oud als de weg naar Rome

In 2015 bestaat Carnavalsstichting d'Ossekoppe uit Ossendrecht 55 jaar. Omdat 55 een veelvoud van 11 is, en het getal 11 een prominente plaats inneemt in de carnavalsviering, is het gepast om hier stil bij te staan. Al twee jaar geleden hebben we de koppen bij elkaar gestoken om dit jubileum in een speciaal daglicht te zetten. De jubileumcommissie die hiervoor in het leven is geroepen, heeft de afgelopen periode niet stil gezeten. Zo wordt er o.a. naast de gebruikelijke carnavalsactiviteiten een reünie voor onze leden en oud-leden gehouden. Ook is er een jubileumboek gemaakt van de afgelopen 55 jaar carnaval in Ostrecht. En we hebben in samenwerking met de Heemkundekring Het Zuidkwartier de gelegenheid gekregen om een overzichtstentoonstelling in te richten in het museum "den Aanwas". We kunnen hiervoor gelukkig putten uit de rijke historie van d'Ossekoppe. In de nieuwsbrief van de vorige Tijding heeft u al kunnen lezen wat deze tentoonstelling inhoudt.

55 jaar lijkt al een hele tijd voor een vereniging of stichting, maar nadat ik me wat verdiept heb in de geschiedenis en het ontstaan van carnaval blijkt dat we eigenlijk nog piepjong zijn. Vandaar ook de titel "Carnaval, zo oud als de weg naar Rome".

In de krant *HET NIEUWS VAN DE DAG* van 7 maart 1913 vond ik een mooi verhaal wat het ontstaan en de beleving van carnaval in vroeger tijden beschrijft. De schrijver van het verhaal is helaas onbekend. Het citaat hieronder is niet het volledige verhaal, dat zou te veel ruimte vergen.

Passages uit het verhaal zullen bij velen niet onbekend overkomen. Zoals de intocht van Prins Carnaval.

Ook het "te kaak" stellen wat we nu vaak gebruiken met carnaval om zaken op een humoristische manier tegen het daglicht te houden. Het zich verkleeden en vermommen en het gansrijden, een traditie die nog steeds net over de grens in de polderdorpen jaarlijks in ere wordt gehouden, zijn nog bekende gebruiken. Het verhaal beschrijft vooral de carnaval in het algemeen. Van Ossendrecht dateert de oudste vastlegging van de viering van carnaval, die ik heb kunnen ontdekken, uit 1885. Lang voordat d'Ossekoppe het voortouw namen werd er ook al gefeest met carnaval. Omdat men leeft naar de geest van de tijd, mag ik aannemen dat ook de "Ostrechtse" bevolking in de loop der eeuwen genoten heeft van Carnaval of, zoals men vroeger hier zei, Vastelavut.

Citaat uit HET NIEUWS VAN DEN DAG van vrijdag 7 maart 1913

„Vastelavond" in den ouden en nieuwen tijd. Omtrent het ontstaan van het carnaval, dat de vorige maand in Zuid-Nederland en elders werd gevierd, lezen wij het volgende: Het heeft den menschen altijd in het bloed gezeten, de zucht naar feestvieren, naar pret

maken, naar wat men tegenwoordig placht te noemen „de bloempjes eens buiten te zetten". Zoo is 't altijd geweest in de tijden vóór en na Christus en zoo zal het altijd wel blijven. Van de vele oude feesten zijn er slechts weinige in eere gehouden. Onder die weinige neemt ongetwijfeld het vastelavond vieren wel een zeer voorname plaats in.

In Nederland heeft de Reformatie de vastelavondviering bijna geheel doen verdwijnen; men bepaalt zich daar in enkele groote steden tot het geven van besloten gecostumeerde bals. Doch dit is niet wat wij volgens het oude gebruik gehandhaafd vinden in de meer zuidelijke provincies, Brabant en Limburg, waar de katholieke bevolking de overhand heeft. Wie de carnaval uit de oude tijden nagaat, vindt daarin zeer veel, thans nog in Brabant en Limburg, heerschende zeden en gewoonten terug.

Hoe is Vastelavond ontstaan?

Op deze vraag wordt door de verschillende geschiedschrijvers al een zeer verschillend antwoord gegeven.

De Arcadische herders vermaakten zich met de herderinnen, midden Februari, terwijl zij als bokken en geiten verkleed hunnen veldgod Pan vierden. Dit feest heette "spurcalia = sporkel. Het werd ook in de Brabantsche en Limburgsche streken bekend en in 743 door de Kerkvergadering -van Liptine verboden. De maand Februari heet echter tot nog toe sporkel of sprokkelmaand.

De beteekenis van den vastentijd ligt ook in den naam carnaval of carni-vale (vaarwel, o, vleesch), ofschoon de oude Germanen nimmer wegens hun matigheid in eten en drinken konden geprezen worden. Het woord carnaval kan ook afgeleid zijn van Carna een

oude zwaarlijvige Romeinsche godin, bestuurderes van hart, lever en ingewanden, tot wier eer men niets kon doen dan lachen, eten en drinken.

De ontleding van het woord tot carnaval (avallare=naar beneden stooten; avaller=verslinden, slokken) schijnt met die zwaarlijvige godin wel eenig verband te houden en zodoende komt men ook onwillekeurig tot het gebruik der Christenen, die aan den vooravond van den grooten 40-daagschen vasten, als voorbereiding zich drie dagen te voren volstoppen met lekker eten en drinken.

Dit gebruik vindt men nog onder allerlei vormen tot op heden in dorpen en steden terug. Gelijk de heidensche feesten duurt de Vastenavond drie dagen: Zondag, vette Zondag of groote Vastenavond, ook wel wedstrijddag (dit laatste waarschijnlijk in verband met "dan veelvuldig voorkomende toernooien); Maandag of kleine Vastenavond, ook wel de „gekke kerkwijding" genoemd; Dinsdag of laatste Vastenavond. En dan volgt AschWoensdag, de eerste dag de veertigdaagsche vasten; ook kruiskesdag genoemd, wegens het asschen kruisje, dat de katholieken in de kerk op het voorhoofd ontvangen om hen te herinneren aan de vergankelijkheid van het lichaam in stof en asch en aan de noodzakelijkheid der boetvaardigheid. Dit moest de narrenhoofden der pot-smakers weer tot inkeer brengen.

Meestal bestond de verkleeding in vroeger tijden evenals bij de Arcadische herders in dierenhuiden en duivelskostumes, wat het geheel een weinig bekoorlijk aanzien gaf. Het vermommen door „mom-aangezichten" scheen vroeger vooral uit den booze, en wij vinden dan ook in veel oude archieven het verbod terug, uitgevaardigd tegen het rondtrekken van vermomden op de straat (o.a. in 1500 te Keulen). Indien wij de geschiedenis opslaan, samengesteld door den ouden Bosscher geschiedschrijver Cuperinus, dan blijkt, dat reeds in het begin der 16^e eeuw de Bosschenaren hun vastelavond vierden door hanenspelen, waarbij telkens „eene vorsche haen in het perck gebracht werd". Meermalen waren deze „haenspelen" dan aanleiding tot onderlingen twist. Dat gedurende de vastelavonddagen ook tooneelvoorstellingen werden gegeven blijkt uit het volgende: „In dit iaer (1539) den eersten Sondach in den vasten, heeft men gespeelt (van)den winter en den somer nae ouder gewoonten", en dan kwamen allen bijeen om deze vertooning bij te wonen. Cuperinus zegt: „Dit zelve jaer (1543) vastelavont, en vochten die haenen nyet, noch die Conincken reed nyet om, off die heeren en teerden nyet bij een nae ouder gewoonte." Hieruit blijkt dus tevens dat in die dagen van „allerleye narrerije, sotternijen, gulsicheijt ende al wat de heydenen op de selve tijdt als zij haar bacchanaliën hielden plachten te doen", „die Coninck met die Kynderen" rondreed."

Dit rondtrekken van „den Coninck en zijn Kynderen" zien wij nog heden ten dage als Prins Carnaval in praal en pracht met den Raad van Elf zijn intocht doet. Men gebruikte in de tijden van 1500 de vastelavond tevens om allen die misdrijven hadden begaan „op die cake te doen staen". (te kaak gezet). Een betere tijd om iemand te kaak te stellen kan men niet uitgedacht hebben.

Van oudsher mengden zich echter misbruiken in de viering van den Vastenavond. Bij de feesten ter herinnering aan de gouden eeuw van Saturnus in begin December, welke feesten 8 dagen duurden en waarbij de slaven vrij waren, alsook bij de Germaansche voorjaarsfeesten uit de vroegste christelijke tijden hebben zich in het volksleven

de rommelpot

losbandigheden met maskeraden op nieuwjaarsdagen en in Februari voorgedaan, waartegen de oude kerkvaders zeer zijn te velde getrokken.

Veelvuldig warden maskeradeoptochten in de middeleeuwen in Italië, in het pralende tijdperk der Renaissance. Meer dan deze optochten waren te dien tijde nog bezocht de vastenavondspelen, welke bedorven humor echter reeds spoedig in ruwheid ontaardde, totdat bij de reformatie van kerk en geloof hieraan eenigszins paal en perk werd gesteld. Wanneer wij van misbruiken spreken, dan dient ook genoemd de „blauwe schuit" (blauwe schute) of het „narrenschip", dat zeer langen tijd in Brabant en Limburg een bijzonder attractienummer voor de vastenavondvierende dorpingen is geweest. In Limburg werd vroeger in de vastenavonddagen de blauwe schuit van Aken over Maastricht naar Tongeren gesleept. Deze schuit werd genoemd „het schip der wevers" (1130). Dit gebruik heeft zijn oorsprong gevonden in de minachting, waarmede de wevers, wier nijverheid meer dan eenige andere een der grootste oorzaken van bloei was, op de gezellen der andere neringen neer zagen. Een Limburgsche boer wilde aan deze verwaandheid een einde maken en kwam op het aardige idee van een schip op wielen te laten vervaardigen. Waar

schijnlijk daarna geholpen door invloedrijke en gefortuneerde lieden, haalde hij eenige wevers over om den wagen van dorp tot dorp en van stad tot stad te voeren. De opvatter van dit plan wilde hierdoor bewijzen, dat de wevers ook slechts arbeiders waren als de gewone werklieden. Zijn onderneming had succes : hij bemande het rijkelijk met vlaggen getooide schip met muzikanten en overal waar het schip voorbijreed danste men op de tonen van de muziek der speelmannen, die op het schip zaten, terwijl men het gilde der wevers beleedigde. Na door het Akerrijk en zuidelijk Limburg te zijn getrokken, ging het schip naar het land van Luik en naar Brabant. Bij de taveernen werd natuurlijk halt gehouden en menige roemer verzwolgen. Hierbij werden allerlei zotternijen uitgehaald. Zoo werden b.v. de uit de ramen hangende nieuwsgierigen door de aan boord zijnde brandspuit nat gespoten.

Een zeer oud en nu nóg in zwang zijnd gebruik is het in de vastenavondsdagen, dat kinderen en armen langs de deuren gaan om ook een smulpartij te mogen hebben. Dan zingen zij hun vastenavondlied met begeleiding van den „rommel-of-foekepot“.

Ziehier een paar vastenavonddeunen:

*Vrouwke, 't is vastenavond in ons land
't Varken heeft zn'n gat verbrand.*

*Achter aan zijn pootje
't Weegt geen loodje.
Geef mij een duit
Morgen is de vastenavond uit.*

En:

*Vastenaovond dè kump aan,
Klinken op de bussen,
Hier enne stoel en daor enne stoel
Op ieder stoel en kussen,
En daor enne jonkman tussen.*

De zangers ontvangen dan geld, spek of eieren. Meestal sneden de boeren een stuk af en staken dit aan een rietje (de spies). Zoo ging men rond tot de spies vol zat met stukken spek en ging men naar huis. Anderen gingen daarna dan weer met den rommelpot uit en eindigden

niet alvorens drie of vier volle spiesen te hebben thuisgebracht. Van het aldus ingezamelde werd gesmuld. Zoo zorgde een ieder, zich in de carnavalsdagen eens duchtig te goed te kunnen doen.

Een ander gebruik is het rondtrekken met de worstenkar, waarbij door de dorpsbewoners gewedijverd werd wie er wel de dikste of grootste worst op legde, terwijl door de rondtrekkenden daarbij allerlei daarop betrekking hebbende dichtregelen werden opgezegd. Het opgehaalde werd vastelavond Dinsdag gezamenlijk verteerd.

Verder vermaakte men zich nog met „haan smyten“ of „haan slaan“. Men kocht een haan en na hem gedood te hebben, zette men hem tot aan den hals in den grond of hing hem met een touw in een boom, waarna men met knuppels beurt om beurt trachtte den kop er af te slaan. Hij, die den prijs bekwam, was koning en werd onder luid gezang met een glas bier begroet. Hierbij werd meestal overmatig veel van het gerstennat verzwolgen, hetgeen met al zijn daaruit voortspruitende gevolgen oorzaak was, dat dit feest thans is afgeschaft. Een ander soortgelijk gebruik is 't zoo-genaamde „voe-jagen“, d.i. gansrijden of gans trekken. Een voor deze gelegenheid speciaal gemeste gans werd tusschen twee palen aan een lijn opgehan-

↑ *Vooraan: prins Stefan Feijen, daarachter vlnr Piet en Jan van Oevelen en Fons vd Poel, achterste rij vanaf links Corrie Suijkerbuijk, Jamus Jaspers, Toon van Hoek en Jan vd Burgt.*

gen, zoo hoog dat een ruiter te paard ze even kon bereiken. In vollen draf reden de ruiters een voor een onder de gans door en trachtten ze den kop af te trekken. Dit noemde men het gans-rijden. Het gans-trekken was nagenoeg hetzelfde; hierbij moesten de deelnemers op een daartoe geïmproviseerden draaimolen gezeten, trachten, onder het snelle rond-draaien van den molen, de gans den kop af te trekken. De overwinnaar werd met de koplooze gans in triomf door het dorp rond-

gevoerd. Des avonds werd de gans gebraden en door de deelnemers verorberd.

einde citaat

Graag nodig ik u uit om een kijkje te komen nemen in het Museum, om zo door de historie van 55 jaar d'Ossekoppe te wandelen.

Peter Clarijs
Voorzitter d'Ossekoppe ♦ ♣

V.l.n.r. de Ossendrechtaren Thil Kil, Low Wouters, Cor den Ouden, Thil de Laat, Virginia de Moor en Net de Vos. In de auto Frans Hoeks, de mannen met het reclamebord Vic Willemsen en Tiest Bogers. Foto aangedragen door de heer J.vd Bussche.

Vóórdat 55 jaar geleden Ossendrecht zijn eigen carnavalsfeest kreeg, was er al wel belangstelling voor. Zo liepen op 21 februari 1928 enkele personeelsleden van peekkoffiefabriek De Beukelaar mee met de Bergse carnavalsoptocht bij het onderdeel reclamegroepen. Hier nog even op de kiek vóór vertrek naar Bergen. Deze koffiemeisjes met mandjes Noord-Brabantse peekkoffieproducten maakten reclame voor de Stoom Peekkoffie Fabriek van de Gebroeders De Beukelaar in Ossendrecht.

Reclamemaken is een vast terugkomend onderdeel van de carnavalsoptochten in Bergen op Zoom. Tot op heden krijgen ondernemers e/o bedrijven uit Bergen op Zoom en omliggende plaatsen de mogelijkheid om deel te nemen in de reclamestoet.

PS: Let u er ook even op dat onze eerste prins carnaval afgebeeld staat op pagina ELLUF(!) van deze Tijding en eigenlijk een Limburger was. ♣

Kom kijken in
 ons museum op
DEN AANWAS.
 Nog tot 1 juni
 2015:
 55 JAAR
 OSTRECHSE
 CARNAVAL

Lezersreactie op artikel uit Tijding 2014-3

De heer Jan Michielsens, lid van onze heemkundekring, helpt Jan van Elzakker om de Michielsens uit elkaar te houden (artikel "Hou ze ammaol mar is uit mekaore, al die Michielsens", Tijding 2014-3, pagina 53) en vist tussen al die Michielsens een MACHIENSEN. Dat scheelt. Hij kan dit staven met een bidprentje van de echtgenoot van de zus van Piet Machielsens. Piet de bakker op de Ossendrechtseweg had wel degelijk ook een bijnaam, te weten Piet de Lange. Dat is toch duidelijk! En Jan Michielsens weet dat zeker, omdat hij de buurman was van Maria en Piet. ♣

<p>†</p> <p>Gedenkt in uw gebeden en H. Misoffer</p> <p>PETRUS FRANCISCUS PAENEN echtgenoot van MARIA MACHIELSEN geboren 23 december 1891 te Beirendrecht; plotseling overleden, nog tijdig voorzien van de Sakramenten der stervenden, 23 ok- tober 1967 te Hoogerheide en aldaar begraven.</p> <p>Aan God alleen is het uur van de dood be- kend en gelukkig daarom de mens, die zich door een deugdzaam leven heeft voorbereid en die zich beijverde om te leven zoals hij wenste te sterven.</p> <p>Droevig is het, dat hij zo plotseling aan on- ze liefde ontviel, maar troostend is het, dat hij na een welbesteed leven, tot een beter leven is overgegaan.</p> <p>Dierbare echtgenote, kinderen en kleinkin- deren en vele vrienden; ik heb getracht in mijn leven me nuttig te maken voor U en voor vele anderen.</p> <p>Dank aan mijn vrouw voor haar goede zor- gen en toewijding. Moge God U daarvoor rijkelijk belonen. Zoekt uw troost in uw ge- loof en in uw gebed.</p> <p>Moeder van Barmhartigheid, bid voor mij.</p>	<p>Hiermede betuigen wij U onze oprechte dank voor de deelneming betoond bij het overlijden van</p> <p>De Heer</p> <p>PETRUS FRANCISCUS PAENEN echtgenoot van Mevrouw MARIA MACHIELSEN</p> <p>M. PAENEN-MACHIELSEN Kinderen, kleinkinderen en familie</p> <p>Hoogerheide, oktober 1967</p>
--	--

INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij het secretariaat en de heer Cor Cleeren, Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte - tel. 0164 60 35 33, Cormar65@ziggo.nl. Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar. De normale afleveringen kosten € 4,00 per stuk (van het lopende jaar € 7,00).

De contributie bedraagt € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 8,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 10,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer NL15 INGB 0003 7604 67 t.n.v. penningmeester Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, KLM Laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Roskamp
Druk: Marwa Print & Copy, Nieuwstraat 110, B2910 Essen

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
e-mailadres: luysterburg01@ziggo.nl

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
e-mailadres: cvanbeeck@wanadoo.nl

Secretariaat:

mevrouw E. Cleeren, tel. 0164 60 67 58
e-mailadres: secretaris@hkk-zuidkwartier.nl

Penningmeester:

mevrouw E. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
e-mailadres: klaassen.bep@gmail.com

Websitebeheerder:

de heer S. Schauenburg
e-mailadres: webmaster@hkk-zuidkwartier.nl

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
e-mailadres: Cormar65@ziggo.nl

mevrouw L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
e-mailadres: luce.hengst@hetnet.nl

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
e-mailadres: dverbeek@ziggo.nl

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN www.hkk-zuidkwartier.nl

Redactieraad: kopij inleveren bij

mevrouw F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63
e-mailadres: frankastoutjesdijk@gmail.com
of: mariarosskamp@planet.nl

Archeologie:

mevrouw L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide
e-mailadres: luce.hengst@hetnet.nl

Documentatie:

de heer C. van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide
e-mailadres: cvanopdorp@hotmail.nl

Evenementen:

de heer J. Lauwerijssen, tel. 0164 61 39 79
Zandfort 8, 4631 RK Hoogerheide
e-mailadres: janlauwerijssen@hotmail.com

Fotografie:

de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
e-mailadres: klaassen.frans@gmail.com

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte
e-mailadres: Cormar65@ziggo.nl

't Kwartier/ heemtuin:

mevrouw M. Wattel, tel. 0164 61 39 34
Antwerpsestraatweg 1, 4631 NK Hoogerheide
e-mailadres: odilde6@gmail.com

Museum:

mevrouw F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63
e-mailadres: frankastoutjesdijk@gmail.com

Oude handwerktechnieken:

mevr. B. Brokken, Van Weerden Poelmanlaan 11
4631 JZ Hoogerheide, tel. 0164 61 28 62
e-mailadres: bepdirkbrokken@hetnet.nl

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide
e-mailadres: luysterburg01@ziggo.nl

Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historische kaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

**Schildering van (kunst)schilder Jan van der Burgt.
Nog tot 1 juni 2015 de tentoonstelling 55 jaar
Ostrechse carnaval in museum Den Aanwas,
Ossendrecht!**